

๖๒. กรรมสืบเนื่องด้วยวิบากกรรม

Volitional Action with Adjacent Consequences

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

สิ่งที่เป็นเรื่องสำคัญในการบำเพ็ญเพียรภาวนานั้น คือ “ความมีสติสัมปชัญญะในทุกขณะ” ซึ่งหมายถึง “ความไม่ประมาท-อัมมาทะ” สำหรับคำว่า “สติ” คือ ระลึกได้-ความทรงจำ-ความไม่เลือนลอย ส่วนคำว่า “สัมปชัญญะ” คือ รู้ตัว-ปัญญา-ความเห็นแจ้ง-ความรู้ชัด-ภาวะที่ฉลาด-ภาวะที่รู้ละเอียด-ความรู้แจ่มแจ้ง แต่เมื่อรวมกัน “สติสัมปชัญญะ” คือ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ที่เรียกว่า “กรรม” ฉะนั้น “สติสัมปชัญญะ” จึงหมายถึง “สติปัญญา” ที่จะ มี “เจตนา” ในการเลือกแสดงพฤติกรรม ออกมาใน ๓ ทาง ได้แก่ (๑) กายกรรม (๒) วาจากรรม (๓) มโนกรรม ในการกระทำนั้น ย่อมเกิดผลลัพธ์ ตามมา ที่เรียกว่า “วิบาก” หนึ่ง “เจตนา-อภิสังขาร ๓” จะทำหน้าที่ปรุงแต่งกรรม คือ “บุญ-บาป-ทาน” ฉะนั้น “วิบาก” ก็จะประกอบด้วย “กุศล-อกุศล-อัปายาคะ” หนึ่ง พวกกิเลสทำให้เกิดผลวิบากแห่งกรรมนั้น นั่นคือ “อวิชชา” เป็นเหตุจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึง “เวทนา” ในช่วงปัจจุบัน และ “ตัณหา” เป็นเหตุจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึง “ขรามรณะ” ในช่วงอนาคต ความเวียนว่ายตายเกิดของจิตในสังสารวัฏฏ์ นั้น ทำให้เกิด “กิเลสวัฏฏ์-กรรมวัฏฏ์-วิปากวัฏฏ์” ไม่สิ้นสุด และทำให้จิตของอันธพาลุขนั้น ปฏิสังขตด้วย “โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” เป็นธรรมดา คือ จิตมัวหมองจมอยู่ในกระแสโลกธรรมไม่สิ้นสุด นั่นคือ จิตสทรรคด้วย “สุขเวทนา-ทุกขเวทนา-อทุกขมสุขเวทนา” ซึ่งเป็น “ผลวิบากสืบต่อเนื่อง” ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ที่เรียกว่า “สังสารทุกข์” แต่นิยามสภาพแห่งทุกข์นี้ว่า “ทุกข์ตา ๓” ได้แก่ (๑) “ทุกข์ทุกข์ตา” –สภาพทุกข์คือทุกข์ (๒) “วิปริณามทุกข์ตา” –ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน (๓) “สังขารทุกข์ตา” –ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร แต่อย่างไรก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้หลีกเลี่ยงจากทุกข์ทั้งหลายด้วย “ข้อปฏิบัติอันประเสริฐแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นคือ “การตัดกรรมในปัจจุบันอัทธา” ในขณะนี้ เป็นต้นไป คือ “เดี๋ยวนี้เลย... ด้วยการทำบุญกุศล” และสัมมาปฏิบัติอาอันยิ่ง คือ “พุทธโอวาท ๓” คือ (๑) ไม่ทำความชั่วทั้งปวง (๒) ทำแต่ความดีให้ถึงพร้อม และ (๓) ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ พระอนุศาสน์นี้ เป็นคำแนะนำพร่ำสอนที่ให้ถึงพร้อม “การตัดกรรมในคติใดได้หมด” เพื่อให้สำเร็จบรรลุถึง “ความเป็นพุทธะ” นั่นคือ “อรหัตตผลวิมุตติ” ซึ่งเป็นปรมัตตประโยชน์ คือ “อนุภาทิเสสนิพพาน” ที่ชื่อว่า “การดับขันธปรินิพพาน” ซึ่งเป็นการปิดกั้นการทำกรรมสืบเนื่องด้วยวิบากกรรมที่ผ่านมาได้หมดสิ้นไป เป็นการดับกิเลสอย่างสิ้นเชิง หมดทุกข์แห่งวัฏฏ์ที่ยั่งยืนต่อไป คือ ย่อมกลายเป็น **“ผู้ปราศจาก โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา”** อันเป็นอารมณ์แห่งพระอรหันต์ สิ่งนี้ คือ จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งการบำเพ็ญเพียรภาวนาของชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้พึงสำรวมระวังด้วยความไม่ประมาท.

บทความที่ ๖๒ ประจำปี ๒๕๕๘ – กรรมสืบเนื่องด้วยวิบากกรรม

กรรมสืบเนื่องของชีวิตที่ดำเนินไปตามอายุขัยของแต่ละคนนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาเชิงการเจริญภาวนาตามหลักพระพุทธศาสนา นั่นคือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจาก “กรรมที่ประกอบด้วยเจตนา” (Volitional Actions) ฉะนั้น “กรรม” ไม่ใช่เรื่องงมงายเป็นอศรรยแห่งไสยศาสตร์ แต่เป็นเรื่อง “สหชาติกรรมแห่งอหิปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท” (ปัจจัยการ) ที่ปฏิสังยุตด้วย “กาล ๓-อัทธา ๓” ได้แก่ (๑) อดีตกาล-อดีตอัทธา คือ เวลาก่อนแต่ปฏิสนธิกาล หรือ เวลาที่ดับไปแล้วตามธรรมดาเพราะผ่านขณะทั้ง ๓ ได้แก่ “อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-ภังคขณะ” นั่นคือ “เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป” (๒) อนาคตกาล-อนาคตอัทธา คือ เวลาหลังจากจุติ หรือ เวลาที่ยังไม่ถึงขณะทั้ง ๓ ได้แก่ “อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-ภังคขณะ” นั่นคือ “เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป” (๓) ปัจจุบันกาล-ปัจจุบันอัทธา คือ เวลาในระหว่างแห่งปฏิสนธิกับจุติ รวมทั้งจุติและปฏิสนธิ หรือ เวลาที่พร้อมไปด้วยขณะทั้ง ๓ ได้แก่ “อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-ภังคขณะ” นั่นคือ “เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป” อนึ่ง ในการจำแนกกาลเป็นภาวะแห่งความสามารถด้วย ๔ อย่าง ได้แก่

- (๑) “อัทธา” คือ อดีตอัทธา ๑ อนาคตอัทธา ๑ ปัจจุบันอัทธา ๑
- (๒) “สันตติ” คือ สภาวะกรรมกำลังเป็นไปอยู่ ด้วยสามารถแห่งการสืบต่อในสมัยต่าง ๆ กัน
- (๓) “สมัย” คือ ฤดูเดียว ๑ เช้าเดียว ๑ เย็นเดียว ๑ คินเดียว ๑ วันเดียว ๑ เป็นต้น
- (๔) “ขณะ” คือ อุปาทกขณะ ๑ ฐิติขณะ ๑ ภังคขณะ ๑

ฉะนั้น ความประจักษ์ชัดเจนที่เข้าใจ “กาลเวลา” เป็นทักษะสำคัญในกระบวนการคิด เพราะประกอบด้วย “ปัญญา-ญาณ” (ปัญญาวิปัสสนา-วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ = ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจจสมุปบาท ๑๒-ปฏิจจสมุปป็นนธรรมทั้งหลาย) ที่เกี่ยวข้องกับการมนสิการกรรมฐานในทุกขณะ ปัญญาทั้งหลายดังกล่าวนี้ ย่อมมีขึ้นได้จากการศึกษาค้นคว้า ฟังบรรยาย อ่านเอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง อันปฏิสังยุตด้วยการเจริญ “โยนิโสมนสิการ-อนุโลมปฏิจจสมุปบาท-ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท” (ฟังแล้วอ่านแล้วคิด ไม่ออกบอกไม่ถูก ย่อมไม่เกิดแสงสว่างแห่งปัญญาหยั่งรู้) ซึ่งเป็นกระบวนการคิดอย่างถูกวิธี นั่นคือ “โยนิโสมนสิการ-หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาเหตุเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออก พิเคราะห์ดูด้วยปัญญา ที่คิดเป็นระเบียบ และโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กระบวนการคิดหลักๆ ที่ประกอบด้วย (๑) การวิเคราะห์-Analysis (๒) การเปรียบเทียบ-Comparison (๓) การเทียบเคียง-Analogy (๔) การสังเคราะห์-Synthesis แต่ถ้ามองไม่ออกคิดไม่ได้ด้วยสามารถแห่งการใช้เหตุผล บุคคลนั้นย่อมเป็นตามสภาพนั้นๆ คือ “คนไม่มีเหตุผล คบสมาคมยาก” เพราะไม่เกิด “สัมมาทิฐิ” ความเห็นชอบใน “อริยสัจ ๔-กาล ๓-ปฏิจจสมุปบาท” รวมทั้ง “ไตรลักษณ์” ด้วย ที่เรียกว่า “มิจฉาทิฐิ” คือ บุคคลที่ประกอบด้วย “อกุศลกรรมบถ ๑๐” ได้แก่ กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ หรือ “อกุศลจิต ๑๒” หรือ “อกุศลจิต ๑๒” ได้แก่ โลกมุทจิต ๘ โทสมุทจิต ๒ โมหมุทจิต ๒ กล่าวโดยสรุป คือ คนที่

ไม่ถึงพร้อมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่จะเป็นอริยบุคคล ชื่อว่า “มัคคสมังคี” –ผู้ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคอันประเสริฐทั้ง ๘ ประการ กล่าวคือ ถ้าจะมาเป็นพุทธศาสนิกชนแล้วไม่รู้จัก “อริยมรรคมีองค์ ๘” ดีแล้ว คงยากที่จะทรัพยากรบุคคลคุณภาพหรือระดับมีอาชีพในพระพุทธศาสนา มีแต่จะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยวิปริตมากกว่า จะประพฤติปฏิบัติตนไปถูกทางตามหลักธรรม “มัชฌิมาปฏิปทา” อนึ่ง สำหรับ (๑) *การพัฒนากระบวนการคิดขั้นพื้นฐาน* กับ (๒) *การพัฒนากระบวนการคิดขั้นสูง* (ทีศนา แจมมณี และคณะ. ๒๕๔๙) นั้น มีงานศึกษาวิจัยด้านนี้โดยตรงแล้ว เพียงแต่ผู้ศึกษาพระธรรมควรนำมาดัดแปลงประยุกต์ใช้ ที่เรียกว่า “ต่อยอดองค์ความรู้” ให้สูงขึ้นไปอีก คือ *ใช้ปฏิภาณให้เป็น* ที่เรียกว่า “*ปฏิภาณปฏิบัติสัมภทา*” คือ *ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ* ซึ่งหมายถึงทำตนให้เกิด “ปัญญาญาณ” นั่นคือ “*สุตมยปัญญา-สุตมยญาณ*” ฉะนั้น ปัญญาที่เกิดขึ้นในการศึกษาปฏิบัตินี้ คือ “*ปัญญาสามัญทางโลก*” ที่เรียกว่า “*สุตมยปัญญา-ปรโตโมสะ*” และ “*จินตามยปัญญา-โยนิโสมนสิการ*” ดาวน์โหลดไฟล์ตามรายละเอียดข้างล่างนี้ อ่านที่ *ภาคผนวก*.
หัวข้อ: “*การพัฒนาทักษะกระบวนการคิด*” (นิธิ ศิริพัฒน์. ๒๕๕๗). Siripat.Com หน้า ๒๐๒)

“มัชฌิมาปฏิปทา: วิถีแห่งอัจฉริยะและความหลุดพ้น”

อริยอัฏฐังคิกมรรค-อริยมรรคมีองค์ ๘

The Middle Path: A Way of Prodigy and Liberation

คู่มือการปฏิบัติธรรมฉบับย่อ The Concise Handbook of Dhamma Practice

อย่างไรก็ตาม ให้กลับมาพิจารณาถึง หัวข้อเรื่อง “กาล-เวลา” (Time) กันต่อ เวลาเป็นมิติปัจจัยที่เกี่ยวข้องสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่บ่งบอกถึงกระบวนการใน “*ความเปลี่ยนแปลง*” (Change) หรือ สภาวะที่เกิดขึ้นใน “*การปริวรรต*” (Transformation) หมายถึง *การเปลี่ยนรูป-การแปรรูป-การปฏิรูป-การเปลี่ยนสภาพ-จำแลง* หรือ “*วิปริณาม*” (Variation) หมายถึง *ความแปรปรวน-ความผันแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป* ซึ่งตรงกับลักษณะของนามรูป (รูปธรรม-อรูปรธรรม-สังขตธรรม) โดยไตรลักษณ์ ที่ว่า “*ความไม่เที่ยง-อนิจจตา*” (Impermanence) หมายถึง *ความปรวนแปรแตกสลาย* เพราะฉะนั้น การบรรยายหรืออธิบาย “*ปรากฏการณ์*” (Phenomenon) อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นไปตาม “*กฎธรรมชาติ*” (Natural Law) ที่ถูกต้อง ต้องประกอบด้วย “*มิติแห่งเวลา*” (Time Dimension) เสมอ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะนิยามเป็น “*สังขตธรรม*” อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ (๑) *รูปธรรม* หรือ (๒) *นามธรรม-อรูปรธรรม* ก็ตาม ในทางปฏิบัติธรรม คือ กระบวนการกำหนดสติและสัมปชัญญะให้คมชัดและแก่กล้า เพื่อตามพิจารณา “*สภาวะธรรม*” ที่เป็นภาวะจิตของตน ที่เรียกว่า “*กรรมโดยเจตนา*” (ทั้งที่รู้ตัว = อวิชชา หรือหลงใหลมงาย = โมหะ) ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงในขั้นนี้ เรียกว่า “*สังขต-สังขตธรรม-สังขตลักษณะ*” ให้พิจารณาคำนิยามของคำศัพท์เหล่านี้อย่างละเอียด ดังนี้

ธรรมที่ปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัย (กิเลส-กรรม-วิบาก = วิภูฏะ ๓)

- (๑) “สังขตะ” หมายถึง สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง-สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยแต่งขึ้น ได้แก่ สภาพที่เกิดแต่เหตุทั้งปวง ตรงข้ามกับ อสังขตะ
- (๒) “สังขตธรรม” หมายถึง ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับ “สังขาร-สังขารธรรม” ในคำว่า “สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง” ดังนี้ เป็นต้น ตรงข้ามกับ อสังขตธรรม หรือ วิสังขาร
- (๓) “สังขตลักษณะ ๓” หมายถึง ลักษณะแห่งสังขตธรรม-ลักษณะของปรุงแต่ง ซึ่งประกอบด้วยอาการลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ความเกิดขึ้น ปราภฏ (๒) ความดับสลาย ปราภฏ (๓) เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปราภฏ ตามนัยนี้ นั่นคือ จะประกอบด้วย “ขณะ ๓” คือ จังหวะช่วงเวลาที่แสดงอาการอยู่ ได้แก่ (๑) “อุปาทกขณะ” คือ ช่วงเกิดขึ้น (๒) “ฐิตិขณะ” คือ ช่วงตั้งอยู่ (๓) “ภังคขณะ” คือ ดับเสื่อมไป แต่ถ้าเป็นฝ่ายรูปธรรมนั้น จะตรงกับ “ลักษณะรูป ๔” (ข้อ ๒๑-๒๔ ในอุปาทายรูป ๒๔ = รูปัสสะ) หมายถึง รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด ได้แก่ (๑) “อุปายะ” คือ ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น (๒) “สันตติ” คือ ความสืบทอด (๓) “ชรดา” คือ ความทรุดโทรม (๔) “อนิจจตา” คือ ความปรวนแปรแตกสลาย อนึ่ง อาการลักษณะดังกล่าว เกิดขึ้นเชิงเทียบเคียงกับ “นามธรรม” เช่นกัน ให้พิจารณาที่ “วิญญานกิจ ๑๔” คือ กิจของวิญญาน-หน้าที่ของจิต กล่าวโดยสรุป มีอาการลักษณะเป็นไปตาม “สามัญญลักษณะแห่งไตรลักษณ์” ได้แก่ “อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา” หรือ มีอาการลักษณะตาม “ธรรมนิยาม ๓” หมายถึง กำหนดแห่งธรรมตา-ความเป็นไปอันแน่นอนโดยธรรมตา-กฎธรรมชาติ ได้แก่ (๑) สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง (๒) สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์ (๓) ธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือ สังขารและวิสังขารทั้งปวงไม่ใช่ตน

ธรรมที่ไม่ปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัย (ไม่มีกิเลส-ไม่มีกรรม-ไม่มีวิบาก = วิภูฏะ ๓ หรือ อมตธาตุ)

- (๑) “อสังขตะ” หมายถึง ธรรมที่ปัจจัยมิได้ปรุงแต่ง-ธรรมที่ไม่เกิดจากเหตุปัจจัย ได้แก่ พระนิพพาน ตรงข้ามกับ สังขตะ
- (๒) “อสังขตธรรม” หมายถึง ธรรมอันมิได้ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน ตรงข้ามกับ สังขตธรรม
- (๓) “อสังขตลักษณะ ๓” หมายถึง ลักษณะแห่งอสังขตธรรม ได้แก่ (๑) ไม่ปราภฏความเกิด (๒) ไม่ปราภฏความสลาย (๓) เมื่อตั้งอยู่ ไม่ปราภฏความแปร กล่าวโดยสรุป มีอาการลักษณะตามไตรลักษณ์ เพียงข้อเดียว คือ “อนัตตตา” หรือ ข้อ ๓ ใน “ธรรมนิยาม ๓” เท่านั้น

แต่ช่วงแห่งเวลาที่สำคัญที่สุด คือ “ปัจจุบันอัธธา-ปัจจุบันนัทธา” (เวลาที่พร้อมไปด้วยขณะทั้ง ๓) นั่นคือ **อรรถภาพที่เป็นปัจจุบันนี้ที่เกิดขึ้น** โดยนัย มีอาทิว่า “เรายอมเป็นหรือหนอ หรือว่าเราไม่เป็นหนอ หรือในอรรถภาพอื่น คือ ในอรรถภาพที่เป็นอดีตและอนาคตที่เกิดขึ้น โดยนัยมีอาทิว่า ตลอดอดีตกาลยาวนาน เราได้มีแล้วหรือหนอ” และพร้อมด้วยอรรถภาพหรือช่วงเวลาที่ละจากอดีตและจะกำลังเคลื่อนไปสู่ “สัมปรายภพ” คือ ภพเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฉะนั้น “ปัจจุบันกาล ๓ อย่าง” นั้น ประกอบด้วย “ช่วงแห่งเวลา” ดังนี้

- (๑) “**ขณะปัจจุบัน**” คือ ปัจจุบันที่ถึง “อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-และ-กังคขณะ”
- (๒) “**สันตติปัจจุบัน**” คือ ปัจจุบันเนื่องด้วยวาระเป็นไปติดต่อกันสิ้นในวาระหนึ่งหรือสองวาระ
- (๓) “**อัธธาปัจจุบัน**” คือ ปัจจุบันที่กำหนดด้วยภพหนึ่งไปข้างหน้า “สัมปรายภพ”

เพราะฉะนั้น มนุษย์ทุกคนย่อมมีชีวิตจะสุขหรือทุกข์ให้พิจารณาธรรมหรือสภาวะธรรมที่เป็น “**ปัจจุบันธรรม**” ฉะนั้น ความเป็นอดีตนั้น รู้ได้เพื่อศึกษาเป็นแนวทางแก้ไขปรับปรุงตนให้ดีในปัจจุบันและเป็นผลในอนาคต แต่มนุษย์จะทำความเข้าใจกับ “**อรรถภาพแห่งปัจจุบันธรรม**” ให้ประจักษ์ชัดเจนได้อย่างไร ซึ่งสิ่งนั้นคือข้อได้เปรียบทาง “**สติปัญญา**” ดังภาพประกอบข้างล่างนี้

	ปัจจุบันธรรม	
อดีตอัธธา	ปัจจุบันอัธธา-ปัจจุบันนัทธา	อนาคตอัธธา
	ขณะปัจจุบัน-สันตติปัจจุบัน-อัธธาปัจจุบัน	
อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-กังคขณะ	อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-กังคขณะ	อุปาทกขณะ-ฐิติขณะ-กังคขณะ
	อุปายะ-สันตติ-ชรรตา-อนิจจตา	
	อุปาทิขันธ ๕ แห่งวิภูฏะ	
(๑) อวิชชา	ตัณหา-อุปาทาน	โสกะ-ปริเทวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส
(๒) อนุปาทิเสสนิพพาน	อนัตตตา-สังญตา-อมตธาตุ	อนุปาทินนธรรม-อมตธรรมธาตุ

ตามรายละเอียดข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า “**ชีวิต-ขันธ ๕**” นั้น มีแนวทางดำเนินไป ๒ ประการ ได้แก่ (๑) มี “**อวิชชา**” เป็นปทัฏฐานแห่งอกุศลกรรม และมีอกุศลวิบาเป็น “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส**” ที่หมุนเวียนสลับกันไปตามกาลทั้ง ๓ ไปทุกชาติ และ (๒) มี “**อนุปาทิเสสนิพพาน**” (ดับขันธปรินิพพาน) เป็นปทัฏฐานแห่งกุศลกรรม ที่ปฏิเสธด้วย “**กามาวจร-รูปาวจร-อรูปาวจร-โลกุตระ**” ซึ่งมี “**อนุปาทินนธรรม (ปราศจากขันธ ๕)-อมตธรรมธาตุ**” (พระนิพพาน-วิวิภูฏ) เป็นเบื้องปลายแห่งปรมัตถประโยชน์ ไม่ต้องมาววนกับ **สงสารวิภูฏ-สังสารวิภูฏ** หมายถึง **วังวนแห่งสงสาร** คือ ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ซึ่งเป็นไปตาม “**กรรมที่ตนเป็นผู้ก่อทั้งดีและชั่ว-ยถากรรม**” ถ้ามีปัญญาเห็นธรรมตามพระตถาคตได้ทรงโปรยปรายอนุศาสนิแก่เหล่าสัตว์ ด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในสัมปรายภพ และปรมัตถประโยชน์

ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ (๑) “พระโศดาบัน-พระสกทาคามี-พระอนาคามี” อย่างไรก็ตามก็ตามมาเกิดอีกหลายรอบ จนกว่าจะสำเร็จเป็น “พระอรหันต์” และ (๒) “พระอรหันต์” ไม่มีกิจอันใดที่ต้องมาเกิดอีก เพราะเป็น “**วิญญูปัจเจท**” คือ **ความเข้าไปตัดเสียซึ่งวิญญู** = **วิราคะ** (นิโรธ-สัมโพธะ-นิพพาน) เพราะกิจดังกล่าวทั้งหลายนั้น ก็ให้เป็นเพียง “**กิริยาจิต**” ไม่ประกอบด้วยด้วย “**เจตนา**” ปราศจาก “**วิญญู-วิวิญญู**” ทั้ง ๓ วงเวียนแห่งปฏิจสมุปบาท (ไม่ใช่วงเวียนใหญ่ คนละประเด็น อันตรายมาก แต่นี้คือ **ไตรวิญญู**) หมายถึง “**วิญญู ๓**” คือ สภาพหมუნวนด้วยอำนาจแห่ง **กิเลส-กรรม-และ-วิบาก** บ้าง “**สังสาระ**” คือ การเที่ยวเร่ร่อนไป มีชีวิตสืบเนื่องสืบต่อไม่สิ้นสุด บ้าง “**สังสารวิญญู**” คือ วงวนแห่งการเที่ยวเร่ร่อนไปแห่งชีวิตสันตติ บ้าง ได้แก่

- (๑) “**กิเลสวิญญู**” ประกอบด้วย “**อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน**”
- (๒) “**กรรมวิญญู**” ประกอบด้วย “**สังขาร-ภพ**”
- (๓) “**วิปากวิญญู**” ประกอบด้วย “**วิญญูณ-นามรูป-สพตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ชาติ-ชรามรณะ**”
พร้อมด้วยอกุศลผลวิบาก “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**”

ดังเช่น “**กิเลสเกิดขึ้นแล้ว ให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้ว ย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้ว กิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม แล้วสวดยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป**” หรืออีกนัยหนึ่ง คือ “**กิเลส**” เป็นเหตุให้ทำ “**กรรม**” เมื่อทำ “**กรรม**” ก็ได้รับ “**วิบาก**” คือ ผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิด “**กิเลส**” แล้วทำ “**กรรม**” หมุนเวียนต่อไปอีก เช่น เกิด “**กิเลส**” อยากได้ของเขา จึงทำ “**กรรม**” ด้วยการไปลักของเขามา ประสบ “**วิบาก**” คือ ได้ของนั้นมาเสพเสวย เกิด “**สุขเวทนา**” ทำให้มี “**กิเลส**” เข็มใจอยากได้รุนแรงและมากยิ่งขึ้น จึงยิ่งทำ “**กรรม**” มากขึ้น หรือในทางตรงข้าม ถูกขัดขวาง ได้รับ “**ทุกขเวทนา**” เป็นวิบาก ทำให้เกิด “**กิเลส**” คือ โทสะแค้นเคือง แล้วพยายามทำ “**กรรม**” คือ ประทุษร้ายเขา เป็นต้น เมื่อเป็นอยู่เป็นไปอย่างนี้ วงจรจะหมุนเวียนต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอาการหมุนวน หรือวงกลมอันหมุนวน ที่เรียกว่า “**ภวัจกร-สังสารจักร**” หรือ “**สังสารวิญญู**” ฉะนั้น ไม่ว่าจะ เป็น “**สุขเวทนา**” หรือ “**ทุกขเวทนา**” ก็ตาม ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยเข้าไปปรุงแต่ง “**กรรมและวิบาก**” ไม่ว่าจะ เป็น “**กุศลกรรม**” หรือ “**อกุศลกรรม**” ก็ได้ อาการนี้ เรียกว่า “**หลงไหลไปตามกระแสโลกธรรมด้วยความไม่รู้**” ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ ก็เป็น “**อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์**” หมุนเวียนไม่สิ้นสุด” สภาพธรรมดังกล่าวนี้ ก็เป็นเรื่องแปลกประหลาดสำหรับมนุษย์ที่คิดว่าตัวเองฉลาดได้เปรียบมนุษย์ด้วยกันและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่เรื่องแค่นี้ กลับคิดไม่ออก ไม่เห็นแสงสว่างแห่งปัญญาในการหยั่งรู้ได้ “**มันพิลึกก็ก๊ออยู่เหมือนกันนี่...!**” แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการคิดดังกล่าวนี้ เรียกว่า “**อนุโลม-อนุโลมปฏิจสมุปบาท**” คือ การนึกคิดในใจของฝ่ายสมุทัยวาร ด้วยการทำซึ่ง “**โยนิโสมนสิการ**” ในวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นธรรมอันเป็นเหตุแห่งกิเลสและทุกข์ทั้งหลาย โดยมี “**อวิชา**” เป็นมูลเหตุแห่งอกุศลวิบากทั้งปวง ได้แก่ “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**” ในการมนสิการกรรมฐานนั้น เรียกว่า “**ปัจจัยปริคคหญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖-โสฬสญาณ) หรือ ผู้ได้สำเร็จบรรลุดัง “**จตุตถญาณ-ฌานที่ ๔**” ซึ่งมีองค์ฌาน ๒ คือ “**อุเบกขา-เอกัคคตา**” (**จิตประภัสสร-ภวังคจิต** = จิตดั้งเดิมที่ปราศจากนิวรณ์

ทั้งหลาย) นั่นคือ “จตุตถฌาน อันเป็น จุตุปปาตญาณ–ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓–ญาณ ๓) นอกจากนี้ อาจสัมปยุตต์ด้วย “กัมมัตสกกตาญาณ” อันเป็น “อธิปัญญา” คือ “สัมมาทิฏฐิ” ที่ประกอบด้วย (๑) “โลกียสัมมาทิฏฐิ” คือ ความเข้าใจว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเอง” (๒) “โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ” คือ มีปัญญาหยั่งเห็นแจ้งในเหตุปัจจัยที่เป็น “กรรมปัจจัย” และ “วิปากปัจจัย” ที่เกิดขึ้นใน “สังสารจักร” จนพิจารณาเห็น “ขั้น ๕ ได้ปฏิสังยุตด้วยวิภูษะทั้ง ๓” และเกิดปัญญาหาทางดับกิเลสมูลแห่งอวิชชา (โมหะ) นี้ให้ดับไป (วิราคะ–นิโรธะ–สัมโพธิระ–นิพพาน) ที่เรียกว่า “ขั้นธวินิมุต–วิวิภูษะ–วิวิภูษะ–อมตธาตุ–นิพพานธาตุ” (ภาวะที่ปราศจากอุปาทานขั้น หรือปราศจากวิภูษะ หรือปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง) อันเป็น “สัจจะภาวะสันติบทแห่งพระนิพพาน” นั่นเอง หรือในอีกนัยหนึ่ง “อธิปัญญาสิกขา” ที่ประกอบด้วยปัญญา ปฏิสังยุตต์ด้วย “สัมมาทิฏฐิ ๕” (พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิชาต สก ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 360 FILE 22) ไม่ต้องกล่าว สิ่งนี้เป็นเรื่องมหากุศล ได้แก่

- (๑) “วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ย่อมรู้มิจนาคทิฏฐิว่าเป็นมิจนาคทิฏฐิ”
- (๒) “กัมมัตสกกตาสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล”
- (๓) “มัคคสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฏฐิ”
- (๔) “ผลสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฏฐิ”
- (๕) “ปัจเจกเขตณสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “สัมมาญาณะ ย่อมพอเหมาะ”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า “กิเลส–กรรม–วิปาก” (กฎแห่งกรรม) และ “กัมมัตสกกตา” (กฎกรรมของสัตว์) จัดเป็นปัจจัยธรรมแห่ง “อิทัปปัจจยตา–ปฏิจจสมุปปาท” (ปัจจัยการ–ลดตา) ที่เรียกว่า “ปฏิจจสมุปปันนธรรม” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้พิจารณาถึง “สัมมาทิฏฐิ” (กระบวนการที่ถูกต้องประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา) ในประเด็นของ “กัมมัตสกกตาสัมมาทิฏฐิ” (ข้อ ๒ ในสัมมาทิฏฐิ ๕) นั่นคือ มีความเห็นชอบโดยไม่วิปริตใน “ปัญญาอันมองเห็นความมีกรรมเป็นของตน ซึ่งผลที่ประสงคจะสำเร็จด้วยความพากเพียรในการกระทำของตนให้สำเร็จลุล่วงซึ่งมรรคผลนิพพาน เมื่อมีจิตใจโล่งเบาสดชื่นผ่องใสด้วยมั่นใจในพระพุทธศาสนา” อนึ่ง เพื่อให้เห็น “กรรมสืบเนื่องด้วยวิปากกรรมนั้นๆ” ให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ให้เจริญ “ปัจเจกปริคคญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖–โสฬสญาณ) อันเป็นกลุ่มธรรมใน “ปฏิจจสมุปปันนธรรม” เพิ่มเติม ที่นอกเหนือจาก “อนุโลมปฏิจจสมุปปาท” คือ ปัญญาเห็นเหตุแห่งทุกข์จากความไม่รู้ ความหลงใหล และความไม่มีสติสัมปชัญญะ กับ “ปฏิโลมปฏิจจสมุปปาท” ปัญญาเห็นการดับเหตุแห่งทุกข์นั้นๆ ซึ่งเป็นความไม่รู้ ความหลงใหล และความไม่มีสติสัมปชัญญะ (กระบวนการพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานเหล่านี้ เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” คือ วิธีการคิดอย่างถูกต้องด้วยเหตุผลอันเป็นวิธทางวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่คิดเรื่อยเปื่อย เห็นใบไม้หล่น ก็คิดอุปมานไปถึงทุกข์เกิดจากความพราดจากสิ่งที่ตนรัก แล้วนั่งเสียดอกเสียดใจ มีน้ำตาาร่วงไหลหยดใส่หัวแม่มือ ออะไรทำนองนั้น ใบไม้เป็นเหตุ) ดังนี้

“อนุโลมปฏิกิจสมุปบาท” = ฝ่ายสมุทัย

- (๑) เพราะ **อวิชา** เป็นเหตุปัจจัย **ปัจจัยธรรม** จึงมี
- (๒) เพราะ **อวิชา** เป็นปัจจัย **สังขาร** จึงมี
- (๓) เพราะ **สังขาร** เป็นปัจจัย **วิญญาณ** จึงมี
- (๔) เพราะ **วิญญาณ** เป็นปัจจัย **นามรูป** จึงมี
- (๕) เพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย **สพายตนะ** จึงมี
- (๖) เพราะ **สพายตนะ** เป็นปัจจัย **ผัสสะ** จึงมี
- (๗) เพราะ **ผัสสะ** เป็นปัจจัย **เวทนา** จึงมี
- (๘) เพราะ **เวทนา** เป็นปัจจัย **ตัณหา** จึงมี
- (๙) เพราะ **ตัณหา** เป็นปัจจัย **อุปาทาน** จึงมี
- (๑๐) เพราะ **อุปาทาน** เป็นปัจจัย **ภพ** จึงมี
- (๑๑) เพราะ **ภพ** เป็นปัจจัย **ชาติ** จึงมี
- (๑๒) เพราะ **ชาติ** เป็นปัจจัย **ชรามรณะ** จึงมี

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

“ปฏิโลมปฏิกิจสมุปบาท” = ฝ่ายนิโรธ

- (๑) เพราะ **อวิชา** สำรอกดับไปไม่เหลือ
- (๒) เพราะ **อวิชา** ดับ **สังขาร** จึงดับ
- (๓) เพราะ **สังขาร** ดับ **วิญญาณ** จึงดับ
- (๔) เพราะ **วิญญาณ** ดับ **นามรูป** จึงดับ
- (๕) เพราะ **นามรูป** ดับ **สพายตนะ** จึงดับ
- (๖) เพราะ **สพายตนะ** ดับ **ผัสสะ** จึงดับ
- (๗) เพราะ **ผัสสะ** ดับ **เวทนา** จึงดับ
- (๘) เพราะ **เวทนา** ดับ **ตัณหา** จึงดับ
- (๙) เพราะ **ตัณหา** ดับ **อุปาทาน** จึงดับ
- (๑๐) เพราะ **อุปาทาน** ดับ **ภพ** จึงดับ
- (๑๑) เพราะ **ภพ** ดับ **ชาติ** จึงดับ
- (๑๒) เพราะ **ชาติ** ดับ **ชรามรณะ** จึงดับ

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็ดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

สำหรับ “ปฏิจอสุมปบันนธรรม” ถือเป็นฝ่ายสมุทัย คือ “อนุโลมปฏิจอสุมปบาท” เพียงแต่นำองค์ประกอบ
ปัจจัยทั้ง ๑๒ อย่าง มาจำแนกแจกตามหลักธรรมย่อย “ปัจจัยธรรม” ส่วนเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎ
กรรมของสัตว์” นั้น อยู่ใน “วัฏฏะ ๓-ไตรวัฏฏ์” ดังนี้

๑. อัฏฐา ๓ (Periods)

“อัฏฐา ๓” หมายถึง กาลเวลาทั้ง ๓ ช่วง ได้แก่

- (๑) อดีต = อวิชา-สังขาร
- (๒) ปัจจุบัน = วิญญาน-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๓) อนาคต =ชาติ-ชรา มรณะ (โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

๒. สังเขป ๔ (Sections)

“สังเขป ๔” (สังคหะ ๔) หมายถึง ช่วงองค์ประกอบปัจจัยสืบเนื่องกันด้วยเหตุและผลเป็นระยะ ๔ หมวด
หรือแยกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

- (๑) อดีตเหตุ = อวิชา-สังขาร
- (๒) ปัจจุบันผล = วิญญาน-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) ปัจจุบันเหตุ = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) อนาคตผล = ชาติ-ชรา มรณะ (โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

๓. สนิธิ ๓ (Connections)

“สนธิ ๓” หมายถึง ขั้วต่อ ระหว่างสังเขป หรือช่วงทั้ง ๔ ได้แก่

- (๑) ระหว่าง อดีตเหตุ กับ ปัจจุบันผล
- (๒) ระหว่าง ปัจจุบันผล กับ ปัจจุบันเหตุ
- (๓) ระหว่าง ปัจจุบันเหตุ กับ อนาคตผล

๔. วัฏฏะ ๓ (Cycles)

“วัฏฏะ ๓” (ไตรวัฏฏ์) หมายถึง การวน วงเวียน องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภว
จักร” หรือ “สังสารจักร” ดังนี้

- (๑) กิเลสวัฏฏ์ คือ วงจรกิเลส ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) กรรมวัฏฏ์ คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา)
- (๓) วิปากวัฏฏ์ คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาน-นามรูป-สพายตนะ- ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกใน
รูปปรากฏที่เรียกว่า “อุปบัติภพ” คือ ภพที่อุบัติขึ้น ชาติ-ชรา มรณะ-ความ โสกะ-ความคร่ำครวญ-
ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

๕. อาการ ๒๐ (Modes)

“อาการ ๒๐” หมายถึง องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นดุจกำของลือ จำแนกตามส่วนเหตุ (Causes) และส่วนผล (Effects) ได้แก่

- (๑) อดีตเหตุ ๕ = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๒) ปัจจุบันผล ๕ = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) ปัจจุบันเหตุ ๕ = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) อนาคตผล ๕ = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา

หมายเหตุ: “อาการ ๒๐” คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็มในทุกช่วงของ “สังเขป ๔”

๖. มูล ๒ (Roots)

“มูล ๒” หมายถึง กิเลสที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง ได้แก่

- (๑) อวิชา เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึงเวทนาในช่วงปัจจุบัน
- (๒) ตัณหา เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึงชรามรณะในช่วงอนาคต

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาในเรื่อง “กฎแห่งกรรม-กัมมัฏสตกตปัญญา” ตามบทสวดมนต์ ดังนี้

กฎแห่งกรรม (The Law of Volitional Actions)

กฎข้อที่ ๑ **กัมมัฏสะโกมมะหิ** (เรามีกรรมเป็นของๆ ตน)

กฎข้อที่ ๒ **กัมมะทายาท** (เราเป็นผู้รับผลของกรรม)

กฎข้อที่ ๓ **กัมมะโยนิ** (เรามีกรรมเป็นกำเนิด)

กฎข้อที่ ๔ **กัมมะพันธ** (เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์)

กฎข้อที่ ๕ **กัมมะประฏิสะระโณ** (เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย)

กฎข้อที่ ๖ **ยัง กัมมัง ะริสสามิ** (เราจักทำกรรมอันใดไว้)

กัลลยะถมัง วา ปาปะกัง วา (ดีหรือชั่วก็ตาม)

ตัสสะ ทายาท ะริสสามิ (เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ)

ในความเป็นจริงนั้น “กฎแห่งกรรม-กฎกรรมของสัตว์” จะมีความสอดคล้องกับการเจริญ “มรณัสสติ” เพื่อให้พิจารณาคอนอยู่เนืองๆ ว่า ตนจะต้องตายเหมือนเช่นคนอื่น โดยมีจุดมุ่งหมายให้หมั่นเพียรทำความดี เพราะเวลาชีวิตมันสั้น หรือการเจริญอยู่เนืองๆ ด้วย “เมตตากาวนา” ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ซึ่งเป็นการรักษาภาวะจิตแห่งอารมณ์ในกรรมฐานเอาไว้ ข้อมมีจิตไม่ฟุ้งซ่าน จิตเป็นสมาธิ ที่ประกอบด้วย “สติสัมปชัญญะ” อยู่ตลอดเวลา เพื่อความไม่ประมาท “อัปปรมาทะ” นั่นเอง

ในการพัฒนากระบวนการคิดในวิปัสสนาภูมิตั้ง เป็นเรื่องสำคัญ ที่ค่อยๆ พัฒนาวิวัฒน์ด้วยการเจริญปัญญา แห่ง “โยนิโสมนสิการ” อันเป็นประสบการณ์ที่มีความหลากหลายตาม “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ของแต่ละบุคคล (กุศล-บุญ-บารมี-วาสนา) ที่สั่งสมมาทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ทุกอย่างก็หนีไม่พ้นจาก “วิริยะ-ปัญญา” คือ มีความพากเพียรที่ประกอบด้วยสติปัญญา ที่เป็นของตนเอง (โยนิโสมนสิการ-อันสืบเนื่องในตน) และจากกัลยาณมิตรผู้รู้ (ปร โท โฆสะ) ถ้าอาศัยเพียงแต่ตนเองตามลำพัง คงจะยากมากหน่อย อาจตายหลายรอบ กว่าที่จะพบ “โยคเกษมธรรม” ดังเช่นพระตถาคตผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เพราะฉะนั้น การจะเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย ที่จะบำเพ็ญบุญบารมี (บารมี ๑๐ คือ คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างขีงยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง บารมีอันเป็นปฏิปทาอันยิ่งยวดที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ จึงจะบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า) ที่เรียกว่า “พระปัจเจกพุทธะ” คือ พระพุทธเจ้าประเภทหนึ่งซึ่งตรัสรู้เฉพาะตัวผู้เดียว (เช่น หลวงพ่อปาน วัดบางนมโค จ.พระนครศรีอยุธยา) มิได้สั่งสอนผู้อื่น แต่การเป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้า (พระสัมมาสัมพุทธะ) นั้น เรียกว่า “พระอนุพุทธะ-สาวกพุทธะ” คือ ท่านผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า “จตุลัจฉกพุทธะ” คือ พระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ด้วยอริยมรรค (อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-อริยสัจ ๔-อริยมรรคมีองค์ ๘ ตามคำสอนของพระตถาคต) ที่เรียกว่า “พระอรหันตปัจฉิมสาวก” คือ พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ใช้สำหรับพระสาวก สำหรับพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า “พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” คือ พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบเอง เพราะฉะนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาในพระพุทธศาสนาทั้งหลายนั้น ต้องพึงระวังสังวรความนึกคิดว่า “**ตนจะเป็นอะไรต่อไป**” เพื่อไม่ให้กลายร่างหรือกลายพันธุ์ไปเป็น “**ชนผู้หลงทิศ**” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีผู้ปฏิบัติธรรมร่วมสมัย มีนงในเรื่องนี้มาก ทำการย้ายสาม โนครัว ไปลัทธินั้นลัทธินี้ ย้ายสำนักนั้นสำนักนี้ ยิ่งเจ้าสำนักมรณะ ยิ่งระล่ำระสายเหมือนกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๒ เลยไม่คิดสักอย่าง มีแต่คำตำหนิติเตียนพระคุณเจ้า ยิ่งติเตียนพระอรหันต์ ก็ยอมเป็นผู้มีอัธยาศัยในคติ ๒ อย่าง ด้วยจิตใจไม่เป็นสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า ต้องแก้กรรมอย่างหนัก (**วาทกรรม-เศษกรรม** เช่น ในบทสวดมนต์ มีการกล่าวของอโหสิกรรมพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกครั้งทุกวัน เพื่อละกรรมดังกล่าวนี้ ไม่ให้ติดคาใจ ไม่สะดวกใจ เป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมองกลุ่มมจิดใจได้ และทำให้ภาวนาไม่ก้าวหน้าอีกประการหนึ่ง “**ปากไม่ดี**” เป็น “**วจีทุจริต**” ใน ๔ อย่าง เพราะไม่อยู่ในฐานะชี้แนะพระอรหันต์ ผู้สิ้นอาสวะแล้ว แต่อัครชินัน พอเพลาได้ยิ่งตีนัก แต่ไม่จัดไว้ในฐานะ “**ปากพาให้เจริญ**” เพราะการด่าว่าข่มประคบด้วยความเสื่อมแห่ง “**โทสะ**” คือ ความคิดร้ายพยาบาทอย่างแน่นอน เป็นกรรมอีกชนิดหนึ่งเช่นกัน มีคติ ๒ อย่าง นั่นเอง) ได้แก่ (๑) “**นรก-นिरยะ**” คือ **สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ-ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย** กับ (๒) “**ดิรัจฉานโยนิ**” คือ **กำเนิดดิรัจฉาน-พวกมีคัมัวโง่เขลา** (ไม่เกี่ยวกับเขกหัวแมว เพราะมีบางคนชอบเปรียบเทียบแมวเท่ากับ เณรน้อย เพราะแมวช่วยจับหนูให้พระโพธิสัตว์ตามซาดก จึงเท็จประการใดตรวจเช็คเอาเอาละกัน หรือสำคัญผิดจนเกิดความเห็นถือผิด “**มิจฉาทิฏฐิ**” ไปนับถือชุก เพราะมีลพุง ขออะไรใครก็ให้ เลยพากันตั้งเป็น “**ศาสดาชุก**” –รวมทั้งเงาะป่าสังข์ทอง ขึ้นเทพองค์หนึ่ง เลยปั้นรูปชุกเท่าคนบูชากัน แต่คำสอนดีๆ ของพระพุทธเจ้ากลับไม่นำพา อย่างนี้ เรียกว่า “**ชวยซ้ำซ้อน**” เพราะไม่เคารพ ไม่จัดที่ จัดของ ต้อนรับ ภิกษุสงฆ์ หรือผู้ทรงศีล อันควรเคารพ กลับไปไหว้ผีปีศาจกันยกใหญ่ เพราะเอาความคิดผิดๆ ของตนเป็นใหญ่

เหนือความจริง) แต่อย่างไรก็ตาม ให้พุทธศาสนิกชนพึงระวัง การแผ่ระบาดของลัทธินอกพระพุทธศาสนา ให้มาก ให้ใช้เหตุผลและปัญญา มิฉะนั้น จะเป็นการก่อกรรมด้วยความมมกาย เช่น “**ลัทธิพระเป็นเจ้าของ**” คือ พวกที่ถือว่า สิ่งใดก็ตามที่ได้ประสบ จะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม ล้วนเป็นเพราะการ บันดาลของเทพผู้ยิ่งใหญ่ หรือ “**ลัทธิพระโพธิสัตว์**” ที่แผ่ระเบิดระบอบเข้ามาว่าจะเป็น “**ยุคพระศรีอริยเมตไตรย**” (พระศรีอาริย์) เลยพากัน ชักชวนกัน เป็น “**ชนผู้หลงทิศ**” โดยมีโปรโมชันพิเศษ คือ หนีกรรมชั่ว ชาตินี้ ด้วยการย้ายบัญชีสำโนครัวไปลัทธิใหม่ ไม่ต้องนั่งสมาธิให้ปวดหัว ร้องเพลงในห้องพระถวายนุญ เดียวก็มีแสงออกตามตัวเอง (แต่อย่าเป็นแสงสีเป่าแกว้อสานที่ชอบกินจี๋หมาตอนกลางคืนก็แล้วกัน) เมื่อตาย ไป ก็แค่พูดรหัสผ่าน ๔-๕ คำ ยมทูตให้ไปสวรรค์ วันทั้งวันที่ท่องรหัสลับนี้ เขียนก็ไม่ได้ ให้จำอย่างเดียว สิ่ง เหล่านี้อยู่ไกลความเป็นจริง แต่สิ่งที่เห็นเป็นจริง คือ พระธรรม พระวินัย คำสั่งสอน พระไตรปิฎก (นิยมขัง ไว้ในตู้กล้วคนอ่านตามวัด แล้วถือว่าได้บุญซื้อถวายเป็นวัด ไม่รู้ว่าได้อย่างไร นอกจากปลวกจะสำนึกในบุญนี้ เท่านั้น) กลับลืมไม่พากันศึกษาอย่างจริงจัง และนำมาปฏิบัติ ไม่เจริญปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป กลับมกง่ายมมกาย เป็นลูกนิสัยนัก ย่อมไม่พบกับความเจริญ ความศิวิไลซ์ โดยเฉพาะอย่าง ไม่เจอแสงพระธรรมอันประเสริฐ ปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ฉะนั้น จิตที่ปฏิสังขตแน่นอนหน้าด้วย “**อวิชชา**” คือ **ความไม่รู้จริง** (อริยสัจ ๔-กาล ๓-ปฏิจจสมุปบาท ๑๒) และ “**โมหะ-มิจฉาทิฏฐิ**” คือ **ความหลงใหล** ประกอบด้วยความเห็นถือผิด โดยวิปริตวิปลาส จะเรียกว่า “**จิตไม่ทันสมัย-จิตด้อยพัฒนา-จิตไม่เจริญไฟพุลย์ด้วยอริยมรรค**” ก็ไม่น่าจะ ผิดอรรถแห่งพุทธะด้วยการเจริญบำเพ็ญเพียรภาวนา แต่พอมีคนช่วยคนสอนก็กลับบอกว่า “**ก็คิดแบบนี้ อยู่ เหมือนกัน แต่ไม่มีเวลาปฏิบัติ**” (เร่งรีบทำมาหากินกลัวไม่รวย มีรถแพงๆ บ้านหลังใหญ่ แต่ความจริงไม่ค่อย ได้นอนได้อยู่ เพราะรีบหาเงินส่งค่างวด) อาการดังกล่าวนี้ เป็นเรื่อง “**กรรมต่อเนื่องสืบเนื่องด้วยอกุศลวิบากกรรม**” ถ้าคิดจะให้หลุดพ้นหรือตัดกรรมและวิบากเหล่านี้ ต้องกำจัด “**กิเลส-ตัวใหญ่-ตัวเล็ก-ตัวน้อย**” ให้ ลีนซากไปจริงๆ แล้วมันอยู่ที่ไหน “**ก็อยู่ในหัวกระบาลตัวเองนี่แหละ... ข้าน้อย**” (จิตตสันดาน-อุปนิสัยใจ คอ) ไม่ต้องคิดจะไปจับมันที่ไหน จะเอามือเขกทุบตีก็ไม่หาย เอาน้ำมนต์สระล้างให้สะอาดก็ไม่หาย จะเอ ชฎามาครอบครุก็ไม่หาย (แล้วจะบ้าเสียดียิ่งขึ้น ถึงขั้นพัฒนาเป็นหน่วยพิเศษ “**ร่างทรง-คนมืองค์**” ของ กลุ่ม เทพ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ ศีพอแม่ปู่ย่าตายาย จำแนกเอาเอง เยอแล้วแต่จะคิดได้ หรือ สัตว์เดรัจฉาน ผู้เขียน บรรยายเคยมีเพื่อนพาไปหาหมอร่างทางคาทิกซ์-คือ **สร้างเสริมประสบการณ์** พอไปถึงก็ทักว่า อะไรเนี่ย พา ใครมาด้วยเยอเยอไปหมด เลียงพวกเขาไม่ดี จะอับโชค ไปแก้เคราะห์ก่อนที่วัดนี้ก่อน แล้วดวงจะดี เดี่ยวถ้า หมอปล่อยที่ได้ จะแบ่งเงินให้ใช้ เอาไปเลยคนละสองแสนนะ จนวันนี้ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น มุสาวาทด้วย เจตนาดีทำดีใส่ตนจริงไม่จริงไม่สำคัญ... โปรดอ่านอีกครั้ง ให้ใช้วิจรรย์ญาณ ยิ่งเป็นสมณะประพตติคน เช่นนี้ ยิ่งอันตรายต่อสังคมคนไม่ชอบเรียนหนังสืออ่านหนังสือ ไม่คบพระอริยสงฆ์ เช่น สังคมไทย) ให้ สังเกตว่า คนที่จะพบกับ “**กรรมสืบเนื่องด้วยวิบากกรรมที่เป็นอกุศล**” นั้น มี ๒ จำพวก ได้แก่ (๑) “**พวกมามีดี กลับมีดี**” คือ โง่แล้วโง่อีกกว่าเดิมยกกำลังสองด้วยบริสุทธ (๒) “**พวกมามีดี กลับสว่าง**” คือ โง่แล้วกลับ พลิกตัวเป็นผู้ฉลาดมีสติปัญญากลับไป อย่างประมาท คบอริยบุคคลเป็นกัลยาณมิตรเข้าไว้ ไม่ขาดทุนชีวิต เจอแต่แสงสว่างแห่งสติปัญญา และจะไม่ได้ฉลาดในเรื่องผิดๆ เสียเวลาเปล่าๆ

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า “ความเชื่อ–ความศรัทธา–ความเลื่อมใส–ความปลงใจเชื่อ” ที่กระทำลงไปด้วยไม่มี “สติสัมปชัญญะ” นั่นคือ “มิจฉาทิฏฐิ–มิจฉาสังกัปปะ–มิจฉาสติ–มิจฉาสมาธิ” นั้น ย่อมเป็นภัยอย่างร้ายแรง ตนเองและผู้ใกล้ชิด คือ ทั้งบุคคลและสังคมต้องรับวิบากกรรมพร้อมเพรียงกัน นั่นคือ การมีกรรมเป็น ทายาท แต่ความจริงก็มีสาเหตุใหญ่ๆ เกิดจาก (๑) ความไม่รู้จริงแห่งอวิชา กับ (๒) ความหลงใหลแห่งโมหะ ให้พิจารณาตามหลัก “ปฏิจจนสมุปปาท ๑๒” แต่อย่างไรก็ตาม จะว่าไปแล้ว ทั้ง “ความไม่รู้–อวิชา” และ “ความหลงใหล–โมหะ” นั้น เป็น (๑) “กรรมปัจจัย” กับ (๒) “วิปากปัจจัย” ที่มี “อวิชา–โมหะ” เป็น (๑) “อาหารปัจจัย” ที่ทำให้เกิด “การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา–กรรม ๓ = กายกรรม–วจีกรรม–มโนกรรม” ซึ่งเรียกว่า “สงสารทุกข์” หรือ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ที่มีอาการลักษณะเช่น ก็เพราะว่า “มีความประมาทเป็นทุนเดิม (อุปนิสัยใจคอ)” ไม่เกิดการสำรวมระวังตนตาม “สังวร ๕” หรือ มิฉะนั้น ก็ไม่ปฏิบัติ ตาม “อปณณกปฏิปทา ๓” ส่วนใหญ่มีเหตุมาจากความไม่ตั้งใจจริงในการปฏิบัติธรรม ดังนี้

“สังวร ๕” คือ ความสำรวม–ความระวังปิดกั้นบาปอกุศล เรียกอีกอย่างว่า “สังวรศีล” หมายถึง ศีลคือสังวร–ความสำรวมเป็นศีล ได้แก่ สังวรใน ๕ ประการ ดังนี้

- (๑) “ปาฏิโมกขสังวร” สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ รักษาสิกขาบทเคร่งครัดตามที่ทรงบัญญัติไว้ในพระ ปาฏิโมกข์
- (๒) “สติสังวร” สำรวมด้วยสติ คือ สำรวมอินทรีย์มีจักษุเป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้า ครอบงำ เมื่อเห็นรูป เป็นต้น = อินทรีย์สังวร
- (๓) “ญาณสังวร” สำรวมด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลสมีค้นหาเป็นต้นเสียได้ ด้วยใช้ปัญญา พิจารณา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ตลอดถึงรู้จักพิจารณาเสพปัจจัย ๔ = ปัจจัยปัจจเวกขณ
- (๔) “ขันติสังวร” สำรวมด้วยขันติ คือ อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ถ้อยคำแรงร้าย และ ทุกขเวทนาต่างๆ ได้ ไม่แสดงความวิการ
- (๕) “วิริยสังวร” สำรวมด้วยความเพียร คือ พยายามขบไล่ บรรเทา กำจัดอกุศลวิตกที่เกิดขึ้นแล้วให้ หมดไปเป็นต้น ตลอดจนละมิจฉาชีพ เพียรแสวงหาปัจจัยสี่เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ที่เรียกว่า “อาชีวนปาริสุทธิ” = อาชีวนปาริสุทธิ

“อแปณกปฏิปทา ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิปทาที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยพ้นจากทุกข์อย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ได้แก่

- (๑) “อินทริยสังวร” คือ การสำรวมอินทริย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖
- (๒) “โภชนมัตตัญญุตตา” คือ ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหาร เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา
- (๓) “ชาคริยานุโยค” คือ การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือขยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่ เป็นนิยต์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

นอกจากนี้ ทั้ง “อวิชา” และ “โมหะ” นั้น ยังเป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล และไม่ประกอบด้วยสติปัญญา ซึ่งจะนำความเสียหายมาสู่ตนและคณะได้ เพราะกระบวนการตัดสินใจเลือกไม่มีตรรก ประกอบด้วย “ทิฐฐิ-มิจฉาทิฐฐิ-ทิฐฐิวิบัติ” นั่นคือ ความเห็นที่ถือผิดโดยวิปริต ฉะนั้น “กรรม” ทั้งหลายที่ก่อขึ้น ที่เกิดอุปบัติขึ้น จึงมีทั้ง “สุขเวทนา-อิจฐฐารมณ” ที่เจือปนกับ “ทุกขเวทนา-อนิจฐฐารมณ” พระพุทธเจ้าทรงไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ ให้มีสติสัมปชัญญะตลอดเวลาตามหลัก “กาลามสูตร” ดังนี้

“กาลามสูตร” หมายถึง สูตรหนึ่งใน “คัมภีร์ติกนิบาตรอังคุตตรนิกาย” พระพุทธเจ้าตรัสสอนชนชาวกาลามะแห่งเกสบุตรนิคม ในแคว้นโกศล ไม่ให้เชื่อมงายไร้เหตุผลตามหลัก ๑๐ ข้อ ต่อเมื่อใด พิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า “**กรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล-เป็นกุศล มีโทษ-ไม่มีโทษ เป็นต้น แล้วจึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น**” (แต่ถ้ารู้ที่กำลังคบอยู่กับคนชั่ว นั่นคือ เหตุแห่งความวิบัติ ถอยหาสัปปายะดีกว่า อย่าคือนะ เพราะคนส่วนใหญ่ ถึงจุดอวสานตายแน่ เพราะเชื่อและวางใจคนชั่วเกินพอดีและเกินไป จึงได้เสียดธรรม ผิดด้วยหรือที่วางใจคน ไม่ผิด แต่อาจช่วยได้ เพราะความประมาทเลินเล่อ ไม่รอบคอบ) ดังนี้

- (๑) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการฟังตามกันมา
- (๒) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (๓) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการเล่าลือ
- (๔) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (๕) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยตรรก
- (๖) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการอนุমান
- (๗) **อย่าปลงใจเชื่อ** ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- (๘) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน
- (๙) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ
- (๑๐) **อย่าปลงใจเชื่อ** เพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

เพราะฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า “ความรู้-ปัญญา-สติสัมปชัญญะ-สติปัญญา-ญาณ-วิชา-อภิปัญญา-แสงสว่าง” ที่ปฏิสังขตด้วย “โยนิโสมนสิการ” ย่อมดับ “อวิชา-โมหะ” (อโยนิโสมนสิการ) ได้อย่างแน่นอน ซึ่งหมายถึง “สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ” ที่เรียกว่า “อธิปัญญาสิกขา” (ปัญญา ๓ = จินตามยปัญญา-สุตมยปัญญา-ภาวนามยปัญญา) แต่ให้หมั่นพิจารณาถึง “สัมมาทิฏฐิ ๕” ได้แก่ “กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ-ฉานสัมมาทิฏฐิ-วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ-มัคคสัมมาทิฏฐิ-ผลสัมมาทิฏฐิ” (กัมมัสสกตา ๑-ฉาน ๑-วิปัสสนา ๑-มรรค ๑-ผล ๑ รวมทั้ง ปัจจเวกขณญาณ) ซึ่งแสดงนัยถึง สิ่งที่เรียกว่า “ทิฏฐิสัมปทา” (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 510-511 FILE 76) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่อง “กัมมผลสัทธา-กัมมัสสกตาสัทธา” ตามนัยต่อไปนี้

- (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล
- (๒) การบูชาย่อมมีผล
- (๓) การบวงสรวงย่อมมีผล
- (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วมีอยู่
- (๕) โลกนี้มีอยู่ โลกอื่นมีอยู่
- (๖) มารดา มีอยู่ บิดามีอยู่
- (๗) สัตว์ที่จืดและอุบตีมีอยู่
- (๘) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีอยู่ในโลก
- (๙) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่ง โลกนี้และโลกอื่น มีอยู่ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก

ด้วยเหตุนี้ “สัมมาทิฏฐิ” เพียงคำเดียวนั้น ย่อมหมายถึงไวพจน์ต่อไปนี้ ที่จะช่วยดับความไม่รู้และความหลงได้ ดังนี้

(๑) ปัญญา-กิริยาที่รู้ชัด-ความวิจย-ความเลือกสรร-ความวิจยธรรม-ความกำหนดหมาย-ความเข้าไปกำหนด-ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ-ภาวะที่รู้-ภาวะที่ฉลาด-ภาวะที่รู้ละเอียด-ความรู้แจ่มแจ้ง-ความค้นคิด-ความใคร่ครวญ-ปัญญาเหมือนแผ่นดิน-ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส-ปัญญาเครื่องนำทาง-ความเห็นแจ้ง-ความรู้ชัด-ปัญญาเหมือนปฏิัก (๒) ปัญญา-ปัญญินทรีย์-ปัญญาพละ-ปัญญาเหมือนศีลตรา-ปัญญาเหมือนปราสาท-ความสว่างคือปัญญา-แสงสว่างคือปัญญา-ปัญญาเหมือนประทีป-ปัญญาเหมือนดวงแก้ว-ความไม่หลง-ความวิจยธรรม คุณธรรมทั้งหมดนี้ เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ”

อันดับต่อไปนี้ ให้พิจารณานิยามของคำว่า “สติ-สัมปชัญญะ-สติสัมปชัญญะ” เพิ่มเติมให้ละเอียด และอ่าน
ซ้ำๆ ทบทวนหลายๆ รอบจนจำได้ (พระอภิธรรมปิฎก วิกังค เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 294 FILE 78) ดังนี้

“สติ” (Mindfulness)

(๑) สติ – ความตามระลึก – ความหวนระลึก (๒) สติ – กิริยาที่ระลึก – ความทรงจำ – ความไม่เลือน
ลหาย – ความไม่ลืม (๓) สติ – สตินทริย์ – สติพละ – สัมมาสติ อันใดนี้ เรียกว่า “สติ”

“สัมปชัญญะ” (Awareness)

(๑) ปัญญา – กิริยาที่รู้ชัด – ความวิจย – ความเลือกสรร – ความวิจยธรรม – ความกำหนดหมาย – ความ
เข้าไปกำหนด – ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ – ภาวะที่รู้ – ภาวะที่ฉลาด – ภาวะที่รู้ละเอียด – ความรู้แจ่ม
แจ้ง – ความค้นคิด – ความใคร่ครวญ – ปัญญาเหมือนแผ่นดิน – ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส – ปัญญา
เครื่องนำทาง – ความเห็นแจ้ง – ความรู้ชัด – ปัญญาเหมือนปลูก (๒) ปัญญา – ปัญญินทริย์ – ปัญญา
พละ – ปัญญาเหมือนศีลตรา – ปัญญาเหมือนปราสาท – ความสว่างคือปัญญา – แสงสว่างคือปัญญา –
ปัญญาเหมือนประทีป – ปัญญาเหมือนดวงแก้ว – ความไม่หลง – ความวิจยธรรม – สัมมาทัญญู อันใด
นี้ เรียกว่า “สัมปชัญญะ”

อนึ่ง ให้พิจารณาเพิ่มเติมในนิยามของ “สัมปชัญญะ ๔” ดังนี้

“สัมปชัญญะ ๔” หมายถึง ความรู้ตัว – ความรู้ตัวทั่วพร้อม – ความรู้ชัด – ความรู้ทั่วชัด – ความตระหนัก ได้แก่

(๑) “สาตถกสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ หรือ ตระหนักในจุดหมาย นั่นคือ รู้ตัวตระหนักชัด
ว่า สิ่งที่ทำนั้นมีประโยชน์ตามความมุ่งหมายอย่างไรหรือไม่ หรือว่าจะไรควรเป็นจุดหมาย
ของการกระทำนั้น เช่น ผู้เจริญกรรมฐาน เมื่อจะไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง มิใช่สักว่ารู้สึกหรือนึกขึ้นมาว่า
จะไป ก็ไป แต่ตระหนักว่าเมื่อไปแล้วจะได้ปีติสุขหรือความสงบใจ ช่วยให้เกิดความเจริญโดย
ธรรมจึงไป โดยสาระคือ **ความรู้ตระหนักที่จะเลือกทำสิ่งที่ตรงกับวัตถุประสงค์หรืออำนาจ
ประโยชน์ที่มุ่งหมาย**

(๒) “สัปพายสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าเป็นสัปบายะ หรือ ตระหนักในความเหมาะสมเกื้อกูล นั่นคือ
รู้ตัวตระหนักชัดว่าสิ่งของนั้น การกระทำนั้น ที่ที่จะไปนั้น เหมาะกันกับตน เกื้อกูลแก่สุขภาพ แก่
กิจ เอื้อต่อการสละละลดแห่งกุศลธรรมและการเกิดขึ้นเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม จึงใช้ จึงทำ
จึงไป หรือ เลือกให้เหมาะ เช่น ภิกษุใช้จีวรที่เหมาะกับดินฟ้าอากาศและเหมาะกับภาวะของคนที่
เป็นสมณะ ผู้เจริญกรรมฐานจะไปฟังธรรมอันมีประโยชน์ในที่ชุมนุมใหญ่ แต่รู้ว่ามิอารมณ์ซึ่งจะ
เป็นอันตรายต่อกรรมฐาน ก็ไม่ไป โดยสาระคือ **ความรู้ตระหนักที่จะเลือกทำแต่สิ่งที่เหมาะสมบาย
เอื้อต่อกาย จิต ชีวิต กิจ พันธุมิ และภาวะของตน**

(๓) “โคจรสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าเป็นโคจร หรือตระหนักในแดนงานของตน นั่นคือ รู้ตัวตระหนัก
ชัดอยู่ตลอดเวลาถึงสิ่งที่เป็นกิจ หน้าที่ เป็นตัวงาน เป็นจุดของเรื่องที่ดินกระทำ ไม่ว่าจะไปไหน

หรือทำอะไรอื่น ก็รู้ตระหนักรู้ ไม่ปล่อยให้เลื่อนหายไป มิใช่ทำอะไรอื่น หรือไปพบกับสิ่งอื่นเรื่องอื่น ก็เพลิดเพลินไปกับสิ่งนั้นเรื่องนั้น เป็นนกกบินไม่กลับรัง โดยเฉพาะการไม่ทิ้งอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งรวมถึงการบำเพ็ญจิตภาวนาและปัญญาภาวนาในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน โดยสาระคือ *ความรู้ตระหนักที่จะคุมกายและจิตไว้ให้อยู่ในกิจ ในประเด็น หรือแดนงานของตน ไม่ให้เขว เพลิดเพลิน หรือหลงลืมไปเสีย*

(๔) “อัสสัมภสัมปชัญญะ” คือ รู้ชัดว่าไม่หลง หรือตระหนักในตัวเองในภาวะ ไม่หลงไหลพันเพื่อน นั่นคือ เมื่อไปไหน ทำอะไร ก็รู้ตัวตระหนักชัดในการเคลื่อนไหว หรือในการกระทำนั้น และในสิ่งที่กระทำนั้น ไม่หลง ไม่สับสนงงจะงะพันเพื่อน เข้าใจล่วงตลอดไปถึงตัวสภาวะในการกระทำที่เป็น ไปอยู่ นั้น เป็นเพียงการประจักษ์กันขององค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ประสานหนุนเนื่องกันขึ้นมาให้ปรากฏเป็นอย่างนั้น (ปฏิกิจสมุปปาท) หรือสำเร็จกิจนั้นๆ รู้ทันสมมติ ไม่หลงสภาวะเช่นยึดเห็นเป็นตัวตน โดยสาระคือ *ความรู้ตระหนัก ในเรื่องราว เนื้อหา สาระ และสภาวะของสิ่งที่ตนเกี่ยวข้องหรือกระทำอยู่นั้น ตามที่เป็นจริงโดยสมมติสัจจะ หรือตลอดถึงโดยปรมัตตสัจจะ มิใช่พรอคพราดทำไป หรือสักว่าทำ มิใช่ทำอย่างมงายไม่รู้เรื่อง และไม่ถูกหลอกให้ลุ่มหลงหรือเข้าใจผิดไปเสียด้วยความพรัมัว หรือด้วยลักษณะอาการภายนอกที่ยั่ว หรือเข้าชวนเป็นต้น*

“สติสัมปชัญญะ” (Temperance) หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้า ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕ ให้พิจารณาข้อความต่อไปนี้

ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยสติและสัมปชัญญะนี้ ด้วยประการฉะนี้

ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้ ภิกษุชื่อว่า (๑) มีสติสัมปชัญญะก้าวไปข้างหน้า (๒) มีสติสัมปชัญญะถอยกลับมาข้างหลัง (๓) มีสติสัมปชัญญะแลดูข้างหน้า (๔) มีสติสัมปชัญญะเหลียวดูข้างซ้ายข้างขวา (๕) มีสติสัมปชัญญะก้าวว้าวเข้า (๖) มีสติสัมปชัญญะเหยียดอว้าวออก (๗) มีสติสัมปชัญญะในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และ จีวร (๘) มีสติสัมปชัญญะในการกิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้มรส (๙) มีสติสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะ (๑๐) มีสติสัมปชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และ นิ่ง

ในอันดับต่อไป เพื่อให้เข้าใจความหมายใน ๓ คำ ได้แก่ (๑) สติ (๒) สัมปชัญญะ และ (๓) สติสัมปชัญญะ (พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 15 -17 FILE 29) ดังนี้

๗. ปฐมเคล็ดอภิญญาสูตร

ว่าด้วย ควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ

[๓๗๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังศาลาคนไข้ แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้วตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “**ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ รอ** กาลเวลา **นี่เป็นคำเราสั่งสอนพวกเธอ**”

[๓๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมเป็น “**ผู้มีสติ**” อย่างไร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) และ โทมนัส (ความเสียใจ-ทุกข์ใจ-ความโศกเศร้าเสียใจ) ในโลกเสีย ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ สติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นธรรมในธรรมอยู่ **มีความเพียร-มีสัมปชัญญะ-มีสติ** (อาคapi-สัมปชาโน-สติมา) กำจัด **อภิชฌา** และ **โทมนัส** ในโลกเสีย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมเป็น “**ผู้มีสติ**” อย่างนี้แล

[๓๗๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมเป็น “**ผู้มีสัมปชัญญะ**” อย่างไร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการแล ในการเหลียว ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า เขยียด ออก ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และ จีวร ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัว ในการกิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัว ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัว ในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด นิ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็น “**ผู้มีสติสัมปชัญญะ**” รอ กาลเวลา **นี่เป็นคำเราสั่งสอนพวกเธอ**

[๓๗๗] ถ้าเมื่อภิกษุนั้น “**มีสติสัมปชัญญะ**” ไม่ประมาณ มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ “**สุขเวทนา**”

ย่อมบังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้อย่างนี้ว่า **สุขเวทนา** (อิฏฐารมณ์ = ลาภ - ได้ลาภมีลาภ ยศ-ได้ยศมียศ **ปัสสา-** สรรเสริญ **สุข-**ความสุข) นี้ บังเกิดขึ้นแล้วแก่เราแล ก็แต่ว่า **สุขเวทนา** นั้น อาศัยจึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่เที่ยง บังคับปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น ก็ **สุขเวทนา** อาศัยกายจึงไม่เที่ยง บังคับปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้นแล้วจึงเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืน ในกายและ **สุขเวทนา** อยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและ **สุขเวทนา** อยู่ ย่อมละ “**ราคะนุสัย**” (ความใคร่-ความกำหนัด) ในกายและใน **สุขเวทนา** เสียได้

[๓๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุนั้น “มีสติสัมปชัญญะ” เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว อยู่อย่างนี้ “ทุกขเวทนา” (อนิฏฐารมณฺ = อลาภ-เสื่อมลาภ สุกฺขเสวีย อยส-เสื่อมยศ นินทา-ติเตียน ทุกข์-ความ ทุกข์) ย่อมบังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า **ทุกขเวทนา** นี้ บังเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า **ทุกขเวทนานั้น** อาศัย จึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่เที่ยง บังคับปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น ก็ **ทุกขเวทนา** อาศัยกายอัน ไม่เที่ยง บังคับปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น แล้วจึงบังเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอ ย่อมพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและใน **ทุกขเวทนา** อยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและใน **ทุกขเวทนา** อยู่ ย่อมละ “ปฏิฆานุสัย” (ความขัดเคือง) ในกายและใน **ทุกขเวทนา** เสียได้

[๓๗๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุนั้น “มีสติสัมปชัญญะ” เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว อยู่อย่างนี้ “อทุกขมสุขเวทนา” ย่อมบังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า **อทุกขมสุขเวทนา** นี้ บังเกิดขึ้นแล้วแก่ เรา ก็แต่ว่า **อทุกขมสุขเวทนานั้น** อาศัยจึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่ เที่ยง อันบังคับปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น ก็ **อทุกขมสุขเวทนา** อาศัยกายอัน ไม่เที่ยง บังคับปรุงแต่ง อาศัยกัน เกิดขึ้น แล้วจึงบังเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณาเห็น ความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความ คลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและใน **อทุกขมสุขเวทนา** อยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและใน **อทุกขมสุขเวทนา** อยู่ ย่อมละ “อวิชชา นุสัย” (ความไม่รู้) ในกายและใน **อทุกขมสุขเวทนา** เสียได้

[๓๘๐] ถ้าภิกษุนั้นเสวย **สุขเวทนา** ก็รู้ชัดว่า **สุขเวทนา** นั้นไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอ เสวย **ทุกขเวทนา** ก็รู้ชัดว่า **ทุกขเวทนา** นั้นไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวย **อทุกขมสุข เวทนา** ก็รู้ชัดว่า **อทุกขมสุขเวทนา** นั้นไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวย **สุขเวทนา** ย่อม เป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวย **สุขเวทนา** นั้น ถ้าเธอเสวย **ทุกขเวทนา** ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวย **ทุกขเวทนา** นั้น ถ้าเธอเสวย **อทุกขมสุขเวทนา** ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวย **อทุกขมสุขเวทนา** นั้น ภิกษุนั้น เมื่อเสวย เวทนามีกายเป็นที่สุดก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวย เวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่าเมื่อตายไป เวทนาทั้งปวงอันไม่น่าเพลิดเพลิน จักเป็นความเย็นในโลกนี้ ที่เดียว

[๓๘๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมัน อาศัยน้ำมันและไส้จึงโพลงอยู่ได้ เพราะสิ้นน้ำมัน ไส้ ประทีปนั้น ไม่มีเชื้อเพลิงดับไปฉับใด ภิกษุก็ฉับนั้นเหมือนนั้น ถ้าเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เรา เสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เมื่อตายไป เวทนาทั้งปวงอันไม่น่าเพลิดเพลิน จักเป็นความเย็นในโลกนี้ที่เดียว

จบ ปฐมคถาญญสูตรที่ ๗ -----

ว่าด้วย ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ

(พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้าที่ 53 -54 FILE 34)

บทว่า “**สโต สมุขาโน**” ความว่า “**ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ**” ถามว่า ภิกษุนี้ เมื่อหลับจะชื่อว่า “**มีสติสัมปชัญญะ**” ได้อย่างไร ตอบว่า ด้วยสามารถแห่งความเป็นไป (ของกัมมัญฐานก่อนหลับ) เพราะว่า ภิกษุนี้ เมื่อจงกรมในที่จงกรม รู้ตัวว่าง่วงนอน จึงพักกัมมัญฐานที่กำลังบำเพ็ญอยู่ แล้วนั่งบนเตียง หรือบน แผ่นกระดานหลับไป เมื่อตื่น ก็ตื่นมาบำเพ็ญกัมมัญฐานในที่ที่พักไว้นั้นแหละอีก เพราะฉะนั้น ถึงเธอจะหลับ ก็ยังชื่อว่า “**มีสติสัมปชัญญะอยู่**” นี้เป็นนัยในมูลกัมมัญฐานก่อน

ส่วนภิกษุนี้ชื่อว่า “**มีสติสัมปชัญญะ**” แม้ด้วยกัมมัญฐานตามที่กำหนด ถือเอาข้อนี้อย่างไร

อธิบายว่า ภิกษุนี้เมื่อจงกรม รู้ตัวว่าง่วงนอน ก็นอนตะแคงขวาบนแผ่นหินหรือบนเตียง พิจารณาว่า:

(๑) **กาย** ไม่มีใจ นอนอยู่บน **เตียง** ที่ไม่มีใจ

(๒) **เตียง** ที่ไม่มีใจ ก็วางอยู่บน **ปฐพี** ที่ไม่มีใจ

(๓) **ปฐพี** ที่ไม่มีใจ ก็อยู่เหนือ **น้ำ** ที่ไม่มีใจ

(๔) **น้ำ** ที่ไม่มีใจ ก็ อยู่เหนือ **ลม** ที่ไม่มีใจ

(๕) **ลม** ที่ไม่มีใจ ก็อยู่บน **อากาศ** ที่ไม่มีใจ

(๑) บรรดาสิ่งเหล่านั้น:

แม้อากาศก็ไม่รู้ว่า เราอุ้มลมไว้

ถึงลมก็ไม่รู้ว่า เราสถิตอยู่บนอากาศ

ถึงลมก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มน้ำไว้

ถึงลมก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอยู่บนปฐพี

ถึงลมก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอยู่บนเตียง

ถึงลมก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายกกายไว้

(๒) บรรดาสิ่งเหล่านั้น:

แม้อากาศก็ไม่รู้ว่า เราอุ้มน้ำไว้

ถึงน้ำก็ไม่รู้ว่า เราสถิตอยู่บนอากาศ

ถึงน้ำก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มลมไว้

ถึงน้ำก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอยู่บนปฐพี

ถึงน้ำก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอยู่บนเตียง

ถึงน้ำก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายกกายไว้

(๓) บรรดาสิ่งเหล่านั้น:

แม้อากาศก็ไม่รู้ว่า เรายูบนปฐพี
ถึงปฐพีก็ไม่รู้ว่า เราสถิตอยู่บนอากาศ
ถึงปฐพีก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มลมไว้
ถึงปฐพีก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มน้ำไว้
ถึงปฐพีก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายูบนเตียง
ถึงปฐพีก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายกกายไว้

(๔) บรรดาสิ่งเหล่านั้น:

แม้อากาศก็ไม่รู้ว่า เรายูบนเตียง
ถึงเตียงก็ไม่รู้ว่า เราสถิตอยู่บนอากาศ
ถึงเตียงก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มลมไว้
ถึงเตียงก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มน้ำไว้
ถึงเตียงก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายูบนปฐพี
ถึงเตียงก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายกกายไว้

(๕) บรรดาสิ่งเหล่านั้น:

แม้อากาศก็ไม่รู้ว่า เรายกกายไว้
ถึงกายก็ไม่รู้ว่า เราสถิตอยู่บนอากาศ
ถึงกายก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มลมไว้
ถึงกายก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เราอุ้มน้ำไว้
ถึงกายก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายูบนปฐพี
ถึงกายก็เช่นนั้นไม่รู้ว่า เรายูบนเตียง

ก็เป็นอันว่าสิ่งเหล่านั้น ต่างฝ่ายต่างไม่มีการค้ำึงถึงกัน ไม่มีการสนใจกัน ไม่มีการใส่ใจกัน ไม่มีเจตนา หรือไม่มีความปรารถนาต่อกันเลย ดังนี้ เมื่อภิกษุนี้ พิจารณาอยู่อย่างนี้ ปัจจุเวกขณะจิตนั้น ย่อมหยั่งลงสู่ ภาวังก์ เธอแม่เมื่อหลับอยู่อย่างนี้ ก็ย่อมชื่อว่า “มีสติสัมปชัญญะอยู่”

อีกประการหนึ่ง ธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนานั้น ย่อมประมวลสาระสำคัญหลักๆ ลงสรุปไว้ที่ “**ความไม่ประมาท**” ย่อมเป็นการตัดกรรมหรือระงับปิดกั้นอกุศลกรรมได้ เพื่อไม่ให้มีวิบากขึ้นอีก ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงควรใช้ปัญญาเลือกทางเดินด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” เป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิตของตน (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ๕ ภาค ๓ - หน้าที่ 671-674 FILE 74) ดังนี้

บทว่า “**ปมาท**” คือ “**ความประมาท**” ได้แก่ การหลงลืมกุศลธรรมและการปล่อยจิตให้ตกอยู่ในอกุศลธรรม สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “**ความประมาท**” เป็นโฉน

การปล่อย เพิ่มการปล่อยจิตลงในกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต หรือใน กามคุณ ๕ ไม่ทำความเคารพ ไม่ทำความเพียรติดต่อกัน ไม่ทำความมั่นคง ประพฤติย่อหย่อน ทอดฉันทะ ทอดธุระ ไม่เสภาพ ไม่อบรม ไม่ทำให้มาก เพื่อความเจริญแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ความประมาท ความมัวเมา ความเป็นผู้มัวเมา เห็นปานนี้ เรียกว่า “**ปมาโท**”

บทว่า “**อปปมาท**” คือ “**ความไม่ประมาท**” พึงทราบความไม่ประมาทนั้น โดยเป็นปฏิปักษ์ของความประมาท เพราะโดยอรรถ ความไม่อยู่ปราศสติ ชื่อว่า “**ความไม่ประมาท**” คือ “**อปปมาโท**”

บทว่า “**สติยา อวิปวาโส**” คือ ความไม่อยู่ปราศจากสติ นี่เป็นชื่อของสติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้วเป็นนิจ แต่อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า “**อรุพขันธ ๔**” (นามขันธ ๔ = เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) เป็นไปโดยตั้ง “**สติสัมปชัญญะ**” ไว้ ชื่อว่า “**ความไม่ประมาท**” ก็ชื่อว่า “**อปปมาทภาวนา**” ไม่มีการภาวนาแยกออกจากกัน เป็นหนึ่ง บุญกิริยา กุศลกิริยา ทั้งหมดพึงทราบว่าเป็น “**อปปมาทภาวนา**” ทั้งนั้น

แต่โดยความต่างกัน **ศีลภาวนา-สมาธิภาวนา-ปัญญาภาวนา-กุศลภาวนา-อนวัชชภาวนา** (การกระทำที่ไม่มีโทษ ความสุจริตและการทำแต่กรรมที่ดีงาม) คือ ภาวนาอันไม่มีโทษ ฉะนั้น **อปปมาทภาวนา** ทั้งหมด ประสงค์เอา “**สรณคมน**” (การยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก) และการสำรวมกายวาจา (กายสุจริต ๓-วาจาสุจริต ๔) อันเข้าไปอาศัย “**วิวิญญะ**” (ปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดในสงสารวัฏฏ์) คือ “**นิพพาน**” (ภาวะที่ปลอดกิเลสและทุกข์แล้ว) จริงอยู่ บทว่า “**อปปมาโท**” นี้ แสดงถึงอรรถใหญ่ กำหนดอรรถใหญ่ตั้งอยู่ พระธรรมกถึกนำพระพุทธพจน์อันเป็นไตรปิฎก แม้ทั้งสิ้นมากกล่าวขยายอรรถแห่งบท “**อปปมาท**” ไม่ควรพูดว่า “**ออกนอกกลุ่มนอกทาง**”

เพราะเหตุไร เพราะบทแห่ง “**อปปมาท**” กว้างขวางมาก เป็นความจริง ดังนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมม ในคราวปรินิพพาน ในระหว่างต้นสาละคู่ ณ กรุงกุสินารา ทรงแสดงธรรมที่พระองค์ตรัสมา ๔๕ ปี ตั้งแต่ อภิสัมโพธิกาล สงเคราะห์ด้วยบทเดียวเท่านั้น ได้ทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**อปปมาเทน สมุ ปาเทถ**” — **เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด**

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “**ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายที่เกี่ยวไปเหล่าใดเหล่าหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมรวมลงในเท้าช้าง เท้าช้างท่านกล่าวว่า เลิศกว่าเท้าสัตว์ทั้งหลายเพราะเป็นเท้าใหญ่ฉันใด**”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย “**กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทั้งหมดนั้น มีความไม่ประมาทเป็นมูล หยั่งลงสู่ความไม่ประมาท**” ความไม่ประมาทที่ท่านกล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น พระศาสดาเมื่อทรงแสดงถึง “**อัปปรมาทภาวนา**” ถึงความเป็นยอด จึงตรัสว่า “**ภาวถภูฏฐุงคิกัมมคัค**” —**พวกเธอจงเจริญมรรคมีองค์ ๘ เถิด**

บทนั้นมีควมดังนี้ พวกเธอจงเจริญ **อริยมรรคมีองค์ ๘** สงเคราะห์เข้าในขั้น ๓ มี ศีลขั้น-สมาธิขั้น-ปัญญาขั้น มี **สัมมาทิฐิ** เป็นบทนำ ด้วยสามารถแห่งองค์ ๘ มี **สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากรรมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ** นั้นแล จงยังมรรคนั้นให้เกิดในสันดานของตน พวกเธอไม่ต้องอยู่เพียงมรรคที่เห็น จงเจริญโดยให้มรรค ๓ ข้างบนเกิดขึ้นด้วย “**อัปปรมาทภาวนา**” ของพวกเธอจักถึงยอดด้วยประการฉะนี้

บทว่า “**เอสา พุทธาณูสาสนี**” นี้ คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย อนึ่ง การขวนขวายความไม่ประมาทนั้นแล้ว อบรมอริยมรรค นี้เป็นคำสอนเป็นพระโอวาทของพระพุทธเจ้าผู้มีพระภาคทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจบเทศนาจริยาปิฎก ด้วยธรรมเป็นยอดแห่งพระอรหัตต์ด้วยประการฉะนี้. บทว่า “**อิตถ**” ในบทมีอาทิว่า “**อิตถ สฺว**” ได้แก่ โดยประการมีอาทิว่า “**กปเป จ สตสทสเส**” คือ ในแสนกัป บทว่า “**สฺว**” เป็นเพียงนิบาต บทว่า “**ภควา**” ชื่อว่า “**ภควา**” ด้วยเหตุมีความเป็นผู้มีโชค เป็นต้น บทว่า “**อตุตฺโท นุพุทธจริย**” บุรพจริยาของพระองค์ คือ การบำเพ็ญพุทธกิริยาอันเป็นข้อปฏิบัติของพระองค์ ในชาติเป็นอกิตติบัณฑิต เป็นต้น ในกาลก่อน บทว่า “**สมุททายมาโน**” คือ ทรงประกาศโดยชอบดุจชิมะขามป้อมบนฝ่ามือ ฉะนั้น บทว่า “**พุทฺธาปทฺธิย นาม**” ชื่อว่า “**พุทฺธาปทาน**” เพราะแสดงถึงกรรมเก่าอันเป็นอธิกิจที่ทำได้ยากแต่ก่อนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย บทว่า “**ชมฺมปริยาโย**” คือ การแสดงธรรมหรือเหตุที่เป็นธรรม บทว่า “**อภาสิตฺถ**” คือ ได้กล่าวแล้ว อนึ่ง บทใดที่มีได้กล่าวไว้ในที่นี้ ฟังทราบว่ บทนั้นไม่ได้กล่าวไว้ เพราะมีนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังและเพราะมีความง่ายแล้ว

จบ ปกิณณกถา -----

ฉะนั้น ผู้ที่เข้าใจถูกต้องด้วย “สัมมาทิฏฐิ” ดีแล้ว เข้าใจถูกต้องด้วย “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” ดีแล้ว ย่อมเกิดความเข้าใจถูกต้องใน “กฏแห่งกรรม” กับ “กฏกรรมของสัตว์” อย่างสมบูรณ์บริบูรณ์เช่นกัน ย่อมเกิดความเกลียดในทุกข์ทั้งหลาย ย่อมเกิดความความผาสุก และธรรมตามสมควร เช่นกัน ดัง “ข้อธรรม –ว่าด้วยความผาสุก” (พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 583 –584 FILE 66) ต่อไปนี้

ว่าด้วยความผาสุก

[๕๒๕] คำว่า “ผู้เกลียด” ในคำว่า “ความผาสุก และธรรมตามสมควรนั้น ของ ภิกษุผู้เกลียด” ความว่า ผู้เกลียด ผู้ถืออด ผู้เอื่อมระอา ด้วยชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ทุกข์ในนรก ทุกข์ในดิรัจฉานกำเนิด ทุกข์ในเปรตวิสัย ทุกข์ในมนุษย์ ทุกข์ที่มีความเกิดในครรภ์เป็นมูล ทุกข์ที่มีความตั้งอยู่ในครรภ์เป็นมูล ทุกข์ที่มีความคลอดจากครรภ์เป็นมูล ทุกข์ที่ติดตามสัตว์ผู้เกิด ทุกข์อันเนื่องแต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกข์ที่เกิดแต่ความขวนขวายของตน ทุกข์ที่เกิดแต่ความขวนขวายของผู้อื่น ทุกข์ที่เกิดแต่ทุกขเวทนา (ทุกขเวทนามีในกายและใจ) ทุกข์ที่เกิดแต่สังขาร ทุกข์ที่เกิดแต่ความแปรปรวน ทุกข์เพราะโรคจักขุ ทุกข์เพราะโรคหู ทุกข์เพราะโรคจมูก ทุกข์เพราะโรคลิ้น ทุกข์เพราะโรคกาย ทุกข์เพราะโรคคีรีษะ ทุกข์เพราะโรคในหู ทุกข์เพราะโรคปาก ทุกข์เพราะโรคฟัน โรคไอ โรคหืด โรคไขหวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคในท้อง โรคลมสลับ โรคบิด โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมอคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิด เปื่อย โรคหิดคัน โรคหูด โรคละลอก โรคคุดทะราด โรคอาเจียนโลหิต โรคดีกำเริบ โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธสันนิบาต อาพาธเกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดแต่ความเพียเกินกำลัง อาพาธเกิดแต่วิบากของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์ที่เกิดแต่ความสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะบิดาตาย ทุกข์เพราะพี่ชายน้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่หญิงน้องหญิงตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะธิดาตาย ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งญาติ ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งโลกทรัพย์ ทุกข์เพราะความฉิบหายอันเกิดแต่โรค ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งศีล ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งทิฏฐิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “ผู้เกลียด”

คำว่า “ความผาสุก” ความว่า เราจักบอกความผาสุก คือ “ความอยู่เป็นผาสุก” ความอยู่เป็นผาสุกเป็นใจน ความปฏิบัติชอบ ความปฏิบัติสมควร ความปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์ ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ความทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ความประกอบเนื่องๆ ในความเป็นผู้ดี สติสัมปชัญญะ สติปัญญา ฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิธัมม ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติทาเครื่องให้ถึงนิพพาน นี้ชื่อว่า “ความอยู่เป็นผาสุก” เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “ความผาสุก และธรรมตามสมควรนั้น ของภิกษุผู้เกลียด”

ว่าด้วย เรื่องทำบุญ

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓ - หน้าที่ 474 –474 FILE 44)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ยัม ชีวิตัน ตปติ” ความว่า “ชีวิตย่อมทำบุคคลผู้เป็นพระชีณาสพ ไม่ให้เดือดร้อน” คือ ไม่ให้ลำบาก เพราะความเกิดขึ้นแห่งขันธต่อไป ไม่มีโดยประการทั้งปวง อีกอย่างหนึ่ง ชีวิตที่เป็น ปัจจุบัน (ปัจจุบันธรรม) นั้นแล ย่อมไม่เบียดเบียน เพราะประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ ในที่ทุกสถาน เหตุถึงความไพบูลย์ด้วย สติปัญญา เพราะชีวิตนั้นเป็น “สังขตธรรม” (สิ่งปรุงแต่งด้วยเจตนา) โดยประการทั้งปวง จริยอยู่ “อันธปุถุชน” (ปุถุชนคนโง่เขลา ตรงข้ามกับ กัลยาณปุถุชน-ปุถุชนคนดี) ผู้คบหากันชั่ว มากไปด้วย โยนิโสมนสิการ ไม่บำเพ็ญกุศล ไม่บำเพ็ญบุญ ย่อมเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อน มีอาทิว่า เราไม่ได้ทำกรรมดีไว้หนอ เพราะเหตุนี้ ชีวิตของเขาจึงทำให้เขาเดือดร้อน

ฝ่ายบุคคลนอกนี้ ผู้ไม่ทำบาป ทำแต่บุญ หรือ พระเสขบุคคล ๗ จำพวก (ยกเว้นพระอรหันต์ = พระอเสขบุคคล ผู้ได้ตัดขาดจากวิญญะแล้ว ผู้บริสุทธจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง) กับ กัลยาณปุถุชน ย่อมไม่เดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนในภายหลัง เพราะเว้นจากกรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน และเพราะประกอบด้วย ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน เพราะเหตุนี้ ชีวิตของเขาเหล่านั้น จึงไม่เดือดร้อน ส่วนใน พระชีณาสพ (พระอเสขบุคคล) ไม่จำต้องกล่าวถึงเลย เพราะเหตุนี้ ท่านจึงแต่งอรรถวรรณา ด้วย “อำนาจแห่งปวัตติทุกซ์” (ความแปรปรวนของทุกข์ในปัจจุบัน)

อย่างไรก็ตาม ในการทำบุญนั้นต้องประกอบด้วย “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” ที่สหรถด้วย “อัปมัชฌา ๔” คือ “เมตตา-กรุณา-มูทิตา-อุเบกขา” และความถึงพร้อมด้วย ๔ ประการ ดังนี้

“สัมปทา ๔-สัมปทาคุณ ๔” หมายถึง ความถึงพร้อม-ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งทำให้ทานที่บริจาแล้ว เป็นทานอันยอดเยี่ยม มีผลมาก อาจเห็นผลทันตา ได้แก่

- (๑) “วัตถุสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลผู้เป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ผู้เข้านิโรธสมาบัติได้
- (๒) “ปัจจัยสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธ ได้มาโดยชอบธรรม
- (๓) “เจตนาสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือ มีเจตนาในการให้สมบูรณ์ครบ ๓ กาล ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ จิตโสมนัส ประกอบด้วยปัญญา
- (๔) “คุณาติเรกสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยคุณส่วนพิเศษ คือ ปฏิภาหมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิไณยบุคคลนั้น ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ

กล่าวโดยสรุป ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น ในเบื้องต้นให้เข้าใจถึง “สภาพแห่งกรรม” อันเป็นการกระทำที่ตนเองมีเจตนาประกอบอยู่ ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม การทำกรรมให้เกิดขึ้นนั้น มีสมมุติฐานมูลเหตุมาจาก “กิเลสอวิชชา” ที่สะสมหมักคองอยู่ในพื้นจิตตสันดาน (อุปนิสัยใจคอ) ที่พอกพูนข้ามภพข้ามชาติติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันกาลนี้ อันเรียกว่า “ผลวิบากแห่งกรรมทั้งหลาย” โดยมีทั้ง (๑) “สุขเวทนา” เจือปนกับ (๒) “ทุกขเวทนา” และ (๓) “อทุกขมสุขเวทนา” แต่ในการปฏิบัติธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้เริ่มคิดด้วยปัญญาในการทำความดี เพื่อประกอบจิตขึ้นสู่ (๑) “กามาวจรกุศลกรรม” (ศีลบริสุทธฺิ) สืบต่อไปเป็น (๒) “รูปาวจรกุศลกรรม” (จิตบริสุทธฺิ) สืบเนื่องไปถึง (๓) “อรูปราวจรกุศลกรรม” (จิตบริสุทธฺิ) แล้วไปสิ้นสุดที่ (๓) “โลกุตตรปฏิบัติ” (ปัญญาบริสุทธฺิ) ซึ่งหมายถึง “นิพพานธาตุ-อมตธาตุ” คือ ภาวะจิตที่ปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ในปัญญาที่ชักนำให้เจริญภาวนาในการพัฒนาวิวัฒน์ตนตามลำดับดังกล่าวนี้ คือ กระบวนการสร้าง “อกุศลกรรม-ปัญญาภิสังขาร” ในภพชาติปัจจุบัน อันเป็นปัจจุบันเหตุ (กรรมปัจจัย) ที่จะทำให้ได้รับผลวิบากที่กุศลกรรมในอนาคต (วิบากปัจจัย) เพราะฉะนั้น การรักษาประกอบจิตให้สะอาด บริสุทธฺิจากกิเลสทั้งหลายนั้น จึงเป็น “ภาระแห่งสัมมาปฏิบัติ” อย่างยิ่งยวด ที่จะทำให้เกิด “วิชา-ญาณ-ปัญญา” (วิชา ๓ กับ ญาณ ๑๖ ซึ่งประกอบด้วย วิปัสสนาญาณ ๘-อนุปัสสนา ๘-อนุปัสสนา ๑๐-มหาวิปัสสนา ๑๘) ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ เกิดญาณในวิปัสสนาเป็นหลัก พร้อม “ญาณทัสสนะ” ในภูมิแห่งสมถกรรมฐานด้วย คือ การบรรลุถึง “วิชาแห่งจรณะ” (รูปฌาน ๔ กับ อรูปฌาน ๔ หรือ จรณะ ๑๕ = สีสัมปทา ๑-อปัลลภกปฏิบัติ ๓-สัทธรรม ๘-ฌาน ๔ คือ จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔ ซึ่งทำให้เกิด วิชา ๓) ซึ่งทำให้เกิด “สัมมาทิฐิ ๕” คือ ความเห็นชอบ ความเห็นอันถูกต้อง ได้แก่ (๑) “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ย่อมรู้มิจจาทิฐิว่ำเป็นมิจจาทิฐิ” (๒) “กัมมัตสกกตาสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล” (๓) “มัลลสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฐิ” (๔) “ผลสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฐิ” (๕) “ปัจจบเวกขณสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “สัมมาญาณะ ย่อมพอเหมาะ” หรือ “ปัญญาวิปัสสนา-กัมมัตสกกตา-อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-ปัจจบเวกขณญาณ” คือ จุดหมายสูงสุดเพื่อการตรัสรู้เป็นพระอรหันต์เป็นหลัก เพราะฉะนั้น ต้องมีมาตรฐานแห่งปัญญาวิปัสสนา “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” (ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทริย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจาสมุปบาท ๑๒-ปฏิจาสมุปบันธธรรมทั้งหลาย ปัญญาขั้นนี้เป็นปัญญาสามัญที่เกิดจาก *ปรโตโฆสะ* และ *โยนิโสมนสิการ* ที่สืบเนื่องในตน ที่เรียกว่า *สุตมยปัญญา* กับ *จินตามยปัญญา* ก่อนที่จะมนสิการกรรมฐานจนเกิด *ภาวนามยปัญญา* ที่แท้จริงได้) ที่เกิดจากจิตที่บริสุทธฺิปราศจากนิวรณ์ (จิตประภัสสรแห่งจตุตถฌาน ๑๓ ประการ ที่ปฏิสังขตด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ได้แก่ สติปัญญา ๔-สัมมปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย์ ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๘-มรรคมืองค์ ๘) ซึ่งหลังจากนั้น ก็จะเกิดปัญญาอันยิ่งที่จะเห็นธรรมทั้งหลายโดยธรรม ๒ อย่าง คือ (๑) “จตุปปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓-ญาณ ๓) คือ ปัญญาเห็นสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน “*ทำดี ย่อมได้ดี -ทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว*” ที่จะตามมาด้วย (๒) “ปัจจบปริคคหญาณ-กัฆาวิตรณญาณ-ซัมมัฏฐิติญาณ” (ข้อ ๒

ในญาณ ๑๖) คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นเหตุปัจจัยแห่งทุกข์ (อนุโลมปฏิจสมุปบาท) กระบวนการคิดด้วยการเจริญ “โยนิโสมนสิการ” นั้น ย่อมเกิดขึ้นในภูมิแห่ง “ปฏิจสมุปบาท ๑๒” ได้แก่ (๑) อดีต = อวิชา-สังขาร (๒) ปัจจุบัน = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ (๓) อนาคต = ชาติ-ชรามรณะ (พร้อมอกุศลวิบากกรรม: โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส) กับ “ปฏิจสมุปบันทรธรรม” ได้แก่ กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตา-อัทธา ๓-สังขป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ ฉะนั้น ธรรม ๒ อย่าง ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เข้าใจเรื่อง “กรรม-วิบาก” อันเกิดจาก “กิเลส” (มูล ๒ = อวิชา-ตัณหา) ได้เป็นอย่างดี คือ “กุศลกรรมให้ผลบุญอย่างแท้จริง” ไม่เกิดความสูญเปล่า วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงหรือแปรปรวนในปัจจุบันธรรมนั้น สืบเนื่องมาจากการกระทำที่ผ่านมา และประกอบด้วยเหตุปัจจัยทั้งหลายที่เกิดพร้อมกัน “สหชาติธรรม” ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม อันเกี่ยวเนื่องกับกรรมและวิบากของผู้อื่นร่วมด้วย ที่เรียกว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นทายาท” ฉะนั้น พวกพี่น้องท้องเดียวกัน เพราะมีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ ที่สืบเนื่องสืบต่อมาร่วมกันในกรรมภพและอุปคตภพในชาตินี้

ด้วยเหตุนี้ ใน “การตัดกรรม” ที่สืบเนื่องด้วยวิบากกรรมทั้งหลายนั้น คือ “การเจริญภาวนา” (ไม่ทำชั่วอีกสร้างกุศลกรรมเพิ่ม) ได้แก่ ประการแรก คือ (๑) **ทำจิตให้ปราศจากนิर्वรณ** ที่เรียกว่า “จิตประภัสสรแห่งจตุตถฌาน” ด้วยการเจริญอุทเทสิกขา ได้แก่ (๑) “สัมมาวายามะ-สัมมัมปธาน ๔” คือ **ไม่คิดชั่ว-คิดดี มีกัมมผลสัทธา และ มีกัมมัสสกตาสัทธา คิดประพฤติตามอริยมรรคมีองค์ ๘** (๒) “สัมมาสติ-สติปัญญา ๔” คือ **มีสติสัมปชัญญะ มีความระลึกทั่ว ไม่หลงลืมห่วงไหวไปกับโลกแห่งวัฏฏะ และ** (๓) “สัมมาสมาธิ-ฌาน ๔” (จรณะ ๑๕) คือ **มีจิตตั้งมั่นธรรมหรืออริยมรรค มีอุเบกขาแห่งจตุตถฌาน เกิดความรู้แจ้งด้วยวิชาและความหยั่งรู้เห็นด้วยญาณ ตามลำดับ ซึ่งสมาธิแห่งจตุตถฌานที่บริสุทธิ์ ย่อมทำให้สติบริสุทธิ์ในการพิจารณาธรรม และสัมปชัญญะกลายเป็นทัสสนะที่หยั่งรู้ด้วยญาณ คือ มีวิริยะ มีสติสัมปชัญญะ มีอุเบกขา** ที่วางเฉยในอารมณ์ที่พิจารณาเห็นธรรมตามที่เป็นจริง เห็นความไม่เที่ยง เห็นความเป็นทุกข์ เห็นความไม่ใช่ตัวตน ตามลำดับ และ ประการหลัง คือ (๒) **ทำปัญญาให้บริสุทธิ์ ปราศจากความไม่รู้แห่งอวิชา** นั่นคือ “วิชา ๓-วิชา ๘” พร้อมด้วยญาณในวิปัสสนาทั้งหลาย (ญาณ ๑๖) ที่เรียกว่า “สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ” (มีความรอบรู้จริง-มีความนึกคิดตามคลองธรรม) เมื่อผู้ปฏิบัติคิดทำลายกิเลสอกุศลธรรมทั้งหลายดีแล้ว ย่อมเกิด “สติสัมปชัญญะ” ที่แก่กล้า ที่เรียกว่า “สติปัญญา” ที่กลายเป็น “ญาณ-ความหยั่งรู้” มีพร้อมด้วย “ทัสสนะ-การเห็น” ที่เรียกว่า “**ญาณทัสสนะในสมาธิและในวิปัสสนา**” เมื่อ “สติ” คือ มีความแก่กล้า กับ “สัมปชัญญะ” คือ มีความคมชัด ผู้นั้น ย่อมไม่เกิดความประมาท “อัปมาทะ” ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง เห็นธรรมทั้งหลาย ตามเป็นจริง ตาม “กฎธรรมชาติ” มีชีวิตที่ผาสุกในภพภูมิแห่งโลกุตระ ย่อมไม่เป็นอื่น และย่อมไม่เป็น “**อันธพูลชน-บุลชนคน โง่เขลา-ผู้ลืมนิด**” หรือ “**ชนผู้หลงทิศ**” คือ เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะพร้อมอำนาจกรรมทั้งหลาย แห่งวัฏฏะ อย่างจริงแท้แน่นอน... กัลยาณบุลชนทั้งหลาย สวัสดิ.

